

37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia

Állam- és Jogtudományi Szekció

Budapest, 2025. március 24–26.

Rendező intézmény:

Károli Gáspár Református Egyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

Állam- és Jog-
tudományi Szekció

**Az özvegyi jog korlátozása és megszüntetése a
Kalocsai Királyi Törvényszék joggyakorlatában az
1928. évi Magánjogi Törvényjavaslatot megelőző
időszakban (1915-1929)**

Kézirat lezárásának dátuma:

2024. november 28.

Tartalomjegyzék

I. BEVEZETÉS	3
II. AZ ÖZVEGYI JOG MIBENLÉTE	6
III. AZ ÖZVEGYI JOG RENDEZÉSE EGYEZSÉGGEL.....	9
IV. AZ ÖZVEGYI JOG KORLÁTOZÁSA	11
V. A JOBBÁGYOK MÁSODIK FELESÉGÉNEK ÖZVEGYI JOGA	16
VI. AZ ÖZVEGY ÉRDEMTELENSÉGE AZ ÖZVEGYI JOGRA.....	19
VII. AZ ÖZVEGY UTÓLAGOS ÉRDEMTELENSÉGE	22
VIII. AZ EGYES RÉSZLETSZABÁLYOK EGYÜTTES ALKALMAZÁSA	25
IX. AZ ÖZVEGYI JOG POLGÁRI KORI KODIFIKÁCIÓJA SORÁN FELMERÜLŐ KÉRDÉSEK	28
X. AZ 1928. ÉVI MAGÁNJOGI TÖRVÉNYJAVASLAT.....	30
XI. ÖSSZEGZÉS.....	32
IRODALOMJEGYZÉK.....	36

I. Bevezetés¹

Az özvegyi jog – ahogyan azt a XX. század fordulóján Jancsó György megállapította – a házastársi öröklés alapintézménye, „*amelynek eltörlése jóformán a lehetetlenségek számába menne.*”² Mindezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy – számos módosítással – az özvegy haszonélvezet öröklése hatályos jogunkban is fennmaradt. Az örökösödési jog részét képező jogintézményről van szó, hiszen megnyílása az egyik fél túléléséhez van kötve, ugyanakkor alapja a házassági együttélésben rejlik, ezért nagyon sokáig erkölcsi értékrendszer itatta át. Az 1959. évi Polgári Törvénykönyvünk hatályba lépéséig kizárólag a nők tarthattak igényt özvegyi jogra – a korai jogtudósok éppen ezért a női különjogok körében tárgyalták. A magyar rendi magánjogban emellett a leánynegyed, a hitbér, a közszerzemény, a hajadoni jog, a hozomány és a jegyajándék is a női különjogok körébe tartozott. Ezen különjogok mindenki mást megelőző biztosításával igyekezett rendi magánjogunk a nők vagyoni helyzetét megkönnyíteni.³ Frank Ignác munkássága alapján már a rendi korban elkülönült az özvegy helyzete az örökösétől: a *vidualis successio* alatt ugyanis jutalmat értett.”⁴ A nő házasságkötése után ugyanis férje családjához tartozott, így özvegyi jogának biztosítása is a férj családjának kötelezettsége volt.⁵ Egyéb örökösök hiányában az özvegyi jog érvényesítésének kötelezettsége a *fiscus* is terhelte.⁶

Az özvegyi jog jogforrási gyökerei is igen messzire nyúlnak vissza a magyar joggyakorlatban: már Szent István királyunk szólt róla Második Dekrétumában, amelyben az elhunyt férj hagyatékának korlátlan haszonélvezetét biztosította az özvegy részére, amennyiben kiskorú gyermekei eltartását vállalta.⁷ Werbőczy István 1514. évi Tripartituma pedig részletesen szabályozta a nemesekre vonatkozó özvegyi jogot. A jobbágyok özvegyi jogának első törvényi szintű szabályozása az 1840: 8. tc. 16-18. §-aiban található, ezt a jogszabályt pedig – a sajátos vagyoni helyzetükre való tekintettel – az 1848. évi jobbágyszabadítást követően is alkalmazták a volt jobbágyok özvegyeire vonatkozóan. A neoabszolutizmus idején a magánjogi jogviszonyokat a Magyarországon 1853-ban hatályba léptetett Osztrák Polgári Törvénykönyv szabályozta, amelyet az 1861-ben összehívott

¹ A dolgozat elkészítéséhez szöveget vagy képet, grafikát, ábrát generáló MI-rendszer, illetve mesterséges intelligencia-alapú fordító program nem került felhasználásra.

² JANCÓS, 1901. 860.

³ HOMOKI-NAGY, 1987. 87.

⁴ FRANK, 1845. 519-520.

⁵ PERES, 2021. 103.

⁶ HOMOKI-NAGY, 2000. 222.

⁷ ZLINSZKY, 1877. 200.

Országbírói Értekezlet helyezte részben hatályon kívül. Az itt elfogadott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok kimondta, hogy „*az özvegyi jog tekintetében a magyar jog szabályai ismét hatályba lépnek.*” Ez a szokásjogi szabályok továbbélését jelentette a jogintézmény kapcsán felmerült kérdések rendezése tekintetében, ahogy azt Ökröss Bálint is megállapította.⁸ Az ITSZ 17. §-a mindemellett a jászkunok öröklését szabályozó 5. Statútumot is hatályban tartotta.

Az általam vizsgált korszakban tehát a szokásjogi szabályokat a jobbágyság második feleségének, valamint a jászkun özvegyek özvegyi jogát rendező jogszabályok egészítették ki. Az özvegyi jogra vonatkozó szabályozást a korszakban Jancsó György 1901-ben kiadott *A magyar házassági és házastársi öröklési jog* című munkája,⁹ valamint a Szladits Károly által a két világháború közötti időszak végén szerkesztett *Magyar magánjog* dolgozta fel nagyobb terjedelemben,¹⁰ az ezekben található megállapítások jelentették a korszak vonatkozásában ebben a témában az orientációs pontot. A két, harmincnégy év eltéréssel kiadott mű megállapításai – különösen az özvegyi jog megszüntetése kapcsán – jelentősen eltérnek. A joggyakorlatra vonatkozó megállapítások emellett a jogi szaklapokban is fellelhetők, ezek azonban természetükből adódóan nem adnak teljes képet az özvegyi jogra vonatkozó szabályokról; emellett megállapításaik szintén gyakran ellentmondanak egymásnak. Ennek okán egy konkrét bíróság joggyakorlatát vizsgálva kapható teljes kép az özvegyi jog kapcsán felmerülő kérdésekről és az alkalmazott jogról a gyakorlati élet alapján. Jelen pályamunka annak bemutatására vállalkozik, hogy a fenti szakirodalom által körvonalazott álláspontok mennyiben érvényesültek a gyakorlatban, és hogyan alakultak a századfordulón rögzített állapotokhoz képest. Emellett a bírósági esetjog és a magánjogi kodifikáció közötti kapcsolat elemzése sem maradhatott el a dolgozat utolsó fejezeteiben.

Kutatásom központi témája az özvegyi jog kapcsán felmerült vitás kérdések rendezése a bírósági gyakorlatban az 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslatot megelőző másfél évtizedben. Dolgozatomban számos, az özvegyi haszonélvezeti jog megállapítása, korlátozása, illetve megszüntetése iránt folyamatba tett peres ügy ismertetésén keresztül mutatom be a Kalocsai Királyi Törvényszék és a Budapesti Királyi Ítéltábla joggyakorlatát, kiemelve a Magyar Királyi Kúria szerepét a jogegységesítésben. A kutatómunkám során elsősorban a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Vármegyei Levéltárában található

⁸ ÖKRÖSS, 1861. 114-115.

⁹ JANCÓS 1901. 852-1015. Jancsó György *A magyar özvegyi jog* című munkája közel azonos tartalommal került kiadásra 1894-ben, azonban a kutatásom évköréhez való közelsége okán az átdolgozott 1901-ben megjelent művet használtam fel. (JANCÓS, 1894.)

¹⁰ SÁNDORFALVI, 1939. 142-209.

Kalocsai Királyi Törvényszék peres irataira támaszkodom, tekintettel arra, hogy ezen levéltár bírósági iratai a korszakból közel hiánytalanul fennmaradtak. A Törvényszék peres iratait az 1915-1929 közötti időszakban vizsgáltam,¹¹ és közel ötven ügyet tártam fel az özvegyi jog kapcsán.¹² A kutatás kezdőévet amiatt 1915-ben határoztam meg, mivel ettől az évtől őrzi a levéltár egybefüggően az iratanyagot, a korábbi évek peres iratai ugyanis csak részben és a különböző éveket nem elkülönítve maradtak ránk. A záróévet pedig annak okán képezi az 1929. év, mert ekkora iratanyag feldolgozása biztosíthatta számomra a megfelelő mennyiségű ügyet ahhoz, hogy azokból általános jellegű következtetések is levonhatók legyenek, valamint így a magyar magánjogban mérőöldkőnek számító 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslat előtti időszak joggyakorlatát térképezhettem fel, példát véve Herger Csabáné munkájáról, aki a nőtartásra vonatkozó joggyakorlatot vizsgálta a Törvényjavaslat megalkotásáig.¹³ A vizsgált forrásokban az özvegyi jogot helyeztem középpontba, a dolgozatomban a többi öröklési jogi kérdést nem tárgyalom.

A levéltárban végzett kutatási eredményeim feldolgozásakor a jogi probléma alapján elkülönítettem azon pereket, ahol az özvegyi jog akár a férj életében, akár a halála után végrendelettel, házassági vagy örökösödési szerződéssel, illetve egyezséggel rendezve lett. Mindezek után azon eseteket vizsgálom, ahol az özvegyi jog nem került előzetesen rendezésre: az özvegyi jog korlátozására, illetve – az ügyek számára tekintettel külön fejezetben – a „volt jobbagyok” második felesége özvegyi jogának korlátozására irányuló pereket, valamint az özvegyi jog megszüntetésére irányuló pereket, azon belül a megszüntetés indokára tekintettel az özvegy érdemtelenségét és különélését vizsgálom. Az özvegyi jog rendezésére vonatkozó szabályok feltárását követően dolgozatom lezárásaképp azt elemzem, mennyiben kodifikálta az 1928-ban elfogadott Magánjogi Törvényjavaslat az élő jogot az özvegyi jog tekintetében.

Az öröklési jogban a polgári jog minden más területénél nagyobb szerepe van a hagyományokhoz, a megszokotthoz és a megszokottként igazságosnak is vélt rendszerhez való ragaszkodásnak.¹⁴ Olyan, napjainkban is különös fontosságú kutatási tárgyról van tehát

¹¹ A kutatómunkám során az 1915 előtti polgári peres ügyek kutatását is megkíséreltem, ennek keretében vizsgáltam a 29-32-es dobozokat is, amelyekben az 1909-1914 közötti polgári peres iratanyag található. Sajnálatos módon ez az iratanyag erős selejtezésen eshetett át, és a források igen hiányosan maradtak fenn. Éppen ezért ezen forrásanyagra az a szisztematikus kutatás nem volt kiterjeszthető, ami az 1915. évet követő iratokra, így a korábbi anyagok vizsgálatát nem folytattam. Ennek ellenére néhány, ezekben a dobozokban talált ügyet felhasználtam, amelyek a dolgozatomban szempontjából érdekesnek és jelentősnek bizonyultak.

¹² MNL BKVL VII. 2. b. 80-549. dobozok

¹³ HERGER, 2011. 70-83.

¹⁴ LANDI, 2019. 298.

szó, amelynek hosszú időre visszanyúló történelmi előzményei vannak. A jogtörténeti irányú kutatások éppen ezért a hatályos szabályozás helyes értelmezéséhez is megkerülhetetlenek, hiszen „*a múltbéli eredők feltárása nem nélkülözheti a jogtörténeti szaktudást.*”¹⁵

II. Az özvegyi jog mibenléte

Az özvegyi jog célja hagyományosan az volt, hogy az özvegy nő, aki férje életében részese volt annak vagyoni, társadalmi helyzetének, a férje életében megszokott életszínvonalat továbbra is folytathassa, megtarthassa. Ennek érdekében az özvegyen maradt nő haláláig, vagy ameddig férje nevét viselte, benne maradt férje birtokában és rangjának megfelelő tartásra, ellátásra tarthatott igényt. Az özvegyi jog az ági vagyont is terhelte, ahogy azt özv. Hajdú Pálné és özv. Pirisi Jánosné ügyében is kimondta a bíróság.¹⁶ Emellett az özvegyi jog nem csak lakást és mezőgazdasági ingatlanokat foglalhatott magában; a hagyaték összetételére tekintettel az özvegy akár férje személyes gyógyszerári jogosítványán is szerezhette haszonélvezetet.¹⁷

Az özvegyi jog tehát lényegében a hagyatéki vagyon haszonélvezetét jelentette, Szladits Károly álláspontja szerint a férj nőtartási kötelezettségének folytatásaként, annak az örökösök általi elismeréseként is értelmezhető volt.¹⁸ Ugyanakkor Herger Csabáné megállapításai alapján a nőtartási kötelezettség örökösökre való átszállásáról a házasság férj véttségéből fakadó felbontása esetén beszélhetünk csupán, amire azért volt szükség, mivel az elvált nőt özvegyi jog nem illette. Ebben az esetben tehát a vétlen nő haláláig az örökösök voltak kötelesek eltartásáról gondoskodni. Az öröklési igény mellett ugyanakkor a nőtartási igényt nem lehetett megállapítani, hiszen a kettő együttes érvényesítése – különösen kisebb hagyaték mellett – az örökösökkel szemben méltánytalan lett volna.¹⁹ Kopasz Julianna ügyében például, noha az örökhagyóval kötött házassága felbontásra került, a vele kötött házassági szerződés alapján a Kalocsai Királyi Törvényszék az özvegyi jogát megállapította,

¹⁵ STIPTA, 2016.39.

¹⁶ MNL BKVL VII. 2. b. 437. d. P. 802/1928.; P. X. 9668/1929.; P. 1031/1918.; II. P. 3387/1921.

¹⁷ Kiskunmajsa község közönsége Györffy Mátyás gyógyszerész ellen indított pert a gyógyszerári ingatlan birtoka iránt a Kiskunhalasi Járásbíróság előtt. Ezen bíróság iratai az iratanyagból hiányoznak. Másodfokon a Kalocsai Királyi Törvényszék által megállapított tényállás alapján „*a Kiskunmajsa község reál-jogú gyógyszerára, nem tudni, milyen módon Torjay Pál személyjogú gyógyszerárává vált,*” melyet Toryai Pál 1878 júniusában Ferenczy István gyógyszerésznek eladott. Az özvegyi jogról a Magyar Királyi Kúria – amely elé felülvizsgálati kérelemmel került az ügy – tett említést, amikor kiegészítette a tényállást annyiban, hogy a gyógyszerár személyes üzleti jogát 1881 januárjában Tótfalussy Ödön szerezte meg, „*akinek elhunytával a személyes gyógyszerári jogosítvány haszonélvezet özvegyére szállott,*” aki azt további tíz évig haszonélvezte. MNL BKVL VII. 2. b. 178. d. Pf. 630/15/1922.; P. III. 1663/20/1923.

¹⁸ SZLADITS, 1908. 5-6.

¹⁹ HERGER, 2011. 73.

emellett – mivel a házasságot a bíróság a férj véttségének kimondásával bontotta fel – az örököszt nőtartásdíj megfizetésére is kötelezte.²⁰ A Budapesti Királyi Ítéltábla azonban az özvegyi jog tekintetében a házassági szerződést hatálytalannak nyilvánította, és kimondta: „nem is volna méltányos, az özvegyi haszonélvezeti jog megállapításával a felperest a nőtartásdíj fizetésén felül még újabb megterheléssel sújtani, akkor a midőn a nőtartás és özvegyi haszonélvezeti jog tulajdonképpen, egy célt szolgálnak, nevezetesen a nő megélhetésének a biztosítását [...]”.²¹ Az Ítéltáblának ezen döntését a Kúria is helybenhagyta.²² Mindezek alapján tehát az özvegyi jogot el kell határolni az örökösökre átszálló nőtartási kötelezettségtől is.

Jancsó álláspontja szerint az özvegyi jog természetét képező haszonélvezeti jog a „közönséges” haszonélvezettel azonos, tehát ugyanazok a jogok illetik meg az özvegyet a hagyaték tárgyain, mint a haszonélvezőt: a birtoklás, a használat és a hasznok szedésének joga.²³ Zlinszky Imre is akképp határozta meg az özvegyi jogot, mint „a haszonélvezet azon neme, a mely valamely egész vagyon felett gyakorolható.”²⁴ Homoki-Nagy Mária *ideiglenes jogként* szól az özvegyi jogról, tekintettel arra, hogy a nőt kizárólag özvegységének idejére illette meg a haszonélvezet. Férjhezmenetele esetén az özvegy kiházasítását is igényelhette: ennek oka Homoki-Nagy álláspontja szerint, hogy az özvegy nőt úgy tekintették, mint a családhoz tartozó leányt.²⁵

Weiss Emília az özvegyi jog másik célját abban látta, hogy kizárólag az özvegy öröklésének haszonélvezeti formája biztosította a lehetőségét annak, hogy a haszonélvezet megszűnésével a vagyon az örökhagyó vérszerinti családjában maradjon. A magyar öröklési jogi gondolkodásban ugyanis igen mélyen gyökerezik az a félelem, hogy a házastárs révén a család vagyona idegen család kezére juthat.²⁶ A gazdasági megfontolások ugyanakkor a haszonélvezeti öröklés ellen szólnának, hiszen a jelentősebb vagyontárgyak esetén, ahol a haszonélvezet és az állagöröklés elválik, ott a haszonélvezetet öröklő özvegy nincs érdekelve a vagyontárgy fejlesztésében, annak fenntartására, beruházásokra kizárólag a legszükségesebb mértékben költ. Mindez összgazdasági szinten is káros amellett, hogy az örökösök sok esetben jelentősen elértéktelenedett és elhasználódott vagyonelemekhez juthattak.²⁷

²⁰ MNL BKVL VII. 2. b. 153. d. P. 1768/1920.

²¹ MNL BKVL VII. 2. b. 153. d. 10. P. 24/1923.

²² MNL BKVL VII. 2. b. 153. d. P. V. 2191/1924.

²³ JANCÓS, 1901. 971.

²⁴ ZLINSZKY, 1899. 474.

²⁵ HOMOKI-NAGY, 1987. 89.

²⁶ WEISS, 1984. 123.

²⁷ NAGY, 2023. 343-344.

Az özvegyi haszonélvezeti jog rendezése elsősorban a férj jogosultsága volt: ezt megtehetette úgy, hogy végrendeletében kifejezetten szolt felesége özvegyi jogáról, vagy szándékosan elhallgatta azt. Schaffer Ferenc például a következőképp rendelkezett a hagyatékáról: „*a tulajdonomat képező ház és öreg szőlő tulajdonjogilag gyermekeimet illesse azonban a holtigtartó haszonélvezeti jog feleségemé Winter Juliannáé legyen.*”²⁸ Igen gyakori volt, hogy a közösen lakott ingatlant az özvegyen maradt feleségre hagyták, különösen olyan esetben, amikor kiskorú gyermekek maradtak az örökhagyó apa halála után. Ezzel az özvegyi jog érvényesítése mellett a gyermekek felneveléséhez szükséges környezetet is biztosították.²⁹ A gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről szóló 1877. évi XX. törvénycikk 35. §-a emellett arról rendelkezett, hogy a kiskorú gyermek vagyonát az anya rendszerint számadás nélkül kezelte, tehát haszonélvezete ezzel is biztosítva volt: „*nevezett gyám nem léteben a gyámság mint természetes és törvényes gyámra az anyára száll, a ki újabb férjhez meneteléig kiskorú gyermekeinek vagyonát rendszerint számadás nélkül kezeli.*”³⁰ Az özvegyi jog biztosítéka volt továbbá, hogy annak ténye a telekkönyvbe hivatalból bejegyzésre került az örökösödési eljárástól függetlenül az örökösödési eljárásról szóló 1894. évi XVI. törvénycikk 81. §-a szerint.³¹

Amennyiben a férj végrendeletében gondoskodott felesége illő tartásáról, úgy az özvegy akkor sem követelhetette a teljes hagyaték haszonélvezetét, ha leszármazó örökösök nem maradtak hátra. A férj végrendelezési szabadságának korlátja Jancsó szerint is az özvegy illő tartása volt – ennek megsértése esetén az özvegy a végrendelet megtámadása nélkül is kiegészítést, illetve kielégítést követelhetett.³² Jancsó rámutatott arra is, hogy az örökhagyó végrendeletével szemben a leszármazók sem kérhették az özvegyi jog korlátozását. Ezt az ITSZ 7. §-ából vezette le, amely a végrendelezési szabadságról szolt, melynek egyetlen korlátja a kötelesrész intézménye. Az özvegyi jog korlátozásának joga tehát kizárólag törvényes öröklés esetén illette meg a leszármazókat, amennyiben a kötelesrészük nem sérült.³³

Amennyiben a férj rendelkezési jogával nem élt, úgy az özvegyi jog a férj teljes hagyatékára kiterjedt, azonban megfelelő indok alapján az örökösök kérésére korlátozható, azaz a törvényes mértékre szorítható volt. Ez a törvényes mérték egy jogforrásban sem volt

²⁸ MNL BKVL VII. 2. b. 528. d. P. 2471/1929.

²⁹ HOMOKI-NAGY, 1996. 105.

³⁰ 1877. évi XX. törvénycikk a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről.

³¹ HERCZEGH, 1895. 140.

³² JANCÓS, 1901. 941-945.

³³ JANCÓS, 1901. 946-947.

egzakt módon meghatározva az általam vizsgált korszakig; Werbőczy támpontként a nő hitbérének nagyságához igazította. Jancsó György megállapítása alapján az özvegyi jog korlátozása annak egy gyermekrésze szorítását jelentette: „*ha azonban a leszármazó egyenes örökösök az özvegyi jogot megszorítják: lakást, tartást, ruházatot és illetve egy gyermekrésnyi hagyaték haszonélvezetét; - újból férjhezmenés esetében pedig: kiházását követelhet.*”³⁴ Általánosságban elmondható, hogy az özvegyi jog az özvegy rangjához, társadalmi állásához illő lakást és tartást foglalta magában.³⁵ Az özvegyi jogot a jobbágyok is érvényesíthették, méghozzá – Homoki-Nagy Mária megállapításai alapján – a Tripartitum által meghatározott szabályokat alkalmazva.³⁶ A jászkun területeken illetőséggel rendelkezők pedig a jászkun 5. Statútum alapján kérhették özvegyi joguk rendezését.³⁷

III. Az özvegyi jog rendezése egyezséggel

Ahogy az fentebb említésre került, az özvegyi jogot a férj még életében rendezhette, így számos esetben az özvegyi jog nem kizárólag a szokásjogon alapult. Peres Zsuzsanna munkássága alapján különösen a nemesek körében volt gyakori a 18. században, hogy a feleség özvegyi jogát végrendeletileg szabályozták – ezzel is az örökösök közti viszálykodásnak vették elejét.³⁸ Jancsó is utal rá, hogy az özvegyi jog mértékét legtöbb esetben egyezséggel állapították meg, így az ebből fakadó perek igen ritkák.³⁹ Az általam vizsgált levéltári forrásokban ehhez hasonlóan számos esetben találtam példát arra a 20. században is, hogy akár maga az özvegy, akár az örökösök az örökhagyó végrendeletére, a feleségével kötött házassági, illetve örökösödési szerződésére, esetleg egyezségére hivatkoztak az özvegyi jog mértékének megállapításakor. Jancsó álláspontja szerint, amennyiben az özvegy nem fogadta el az örökhagyó végrendeletét, úgy özvegyi jogának törvényes mértékét kérhette egyezség vagy per útján, és ennek kielégítéséig haszonélvezhette a hagyatékot. A végrendelet elfogadása esetén pedig annak intézkedései lesznek az irányadóak.⁴⁰

A következő jogesettel azt kívánom szemléltetni, hogy az özvegynek a férje halálát megelőzően kötött megállapodásai miképpen hatottak az özvegyi jog tartalmára. Csáki

³⁴ JANCÓS, 1901. 853-854.

³⁵ BALOGH, 1904. 815-816.

³⁶ HOMOKI-NAGY, 1987. 92.

³⁷ BRANDT, 1913. 5-13.

³⁸ PERES, 2021. 106.

³⁹ JANCÓS, 1901. 878.

⁴⁰ JANCÓS, 1901. 1000.

Gergely örökösei arra alapították keresetüket a bíróság előtt, miszerint az örökhagyó feleségével közjegyző előtt kötött egyezséget arról, hogy a feleség minden joga, igénye és követelése kielégítve lett 280 koronával. Az özvegynek így a közszerzeményi, illetve özvegyi haszonélvezeti jog címén támasztott követeléseit az egyezés alapján a Kalocsai Királyi Törvényszék elutasította.⁴¹ A felek rendelkezési joga mindezek alapján a szokásjogi szabályokat megelőzve érvényesült.

Az özvegy azonban nemcsak férje életében rendezhette az özvegyi jog tartalmát, így az örökhagyó özvegye és örökösei – szerencsés esetben – az örökhagyó halála után megtudtak egyezni a hagyatéki vagyon birtoklásáról és használatáról, ezzel elkerülve a családon belüli pereskedést. Az örökösök az egyezésben meg is válthatták az özvegyi jogot, ebben az esetben pedig az özvegy a haszonélvezetet a továbbiakban nem gyakorolhatta, ahogy az Herger Csabáné munkájából kitűnik.⁴² Az örökösök és az özvegy megegyezésére lehetőségük volt osztályegyezség útján is: Frei János hagyatékát például tizenkét örököse egymás között egyenlő arányban osztotta fel azzal, hogy az özvegy haszonélvezeti joga a teljes hagyatékra kiterjedt.⁴³ Özv. Boldizsár Imréné pedig nagykorú gyermekeivel kötött egyezésben lemondott haszonélvezeti jogáról annak fejében, hogy az örökösök a földjét megművelik és meghatározott terménybeli szolgáltatást is nyújtanak a részére.⁴⁴

Az örökhagyó halála után kötött egyezségek tartalma nehezen vizsgálható, hiszen leggyakrabban nem a bíróság előtt kötött és általa jóváhagyott egyezségekről van szó, hanem a felek peren kívüli megegyezéséről, amelyeket az iratanyag így jellemzően nem tartalmaz. A fenti ügyekben az egyezés jogvitának volt az alapja, így jelent meg annak tartalma a bírói ítéletekben: özv. Frei Jánosné esetében az örökösök az osztályegyezség érvénytelenítése ellen léptek fel,⁴⁵ özv. Boldizsár Imréné pedig alig két hónappal az egyezés megkötése után megbánta, hogy haszonélvezeti jogáról lemondott és a közjegyzőnél letétbe tett okiratot szét tépte, ami miatt a Kalocsai Királyi Törvényszék okirathamisítás miatt elítélte. Özv. Sipos Jánosné fiával és annak feleségével ugyanakkor a Budapesti Királyi Ítéltábla előtt kötött egyezséget, amelynek értelmében: *„alperesek az összes kereseti ingatlanokat folytonos kizárólagos rendelkezésébe bocsátják ezennel, kivéve sükösdői [...] ingatlanokat. Ez utóbbit alperesek fogják tovább is használni, s erről felperes özvegyi haszonélvezetét illetőleg is*

⁴¹ MNL BKVL VII. 2. b. 80. d. P. 1160/1914.

⁴² HERGER, 2016. 34-35.

⁴³ MNL BKVL VII. 2. b. 131. d. P. 812/1919.

⁴⁴ MNL BKVL VII. 2. b. 211. d. B.527/1923.

⁴⁵ Az eset részletes ismertetését lásd lentebb.

lemond.”⁴⁶ Az örökösök és az özvegy közötti egyezségek megkötésére lehet továbbá következtetni, amikor a keresetlevelek – és akár számos más iratanyag – benyújtása után a felek a bíróságtól az eljárás megszüntetését kérik, akár kifejezetten arra hivatkozással, hogy az örökösök és az özvegy peren kívül meg tudtak egyezni. Az általam vizsgált iratok alapján igen gyakori volt, hogy az özvegyek gyermekeikkel megosztották a hagyatéki vagyont, és ezzel lényegében maguk korlátozták özvegyi jogukat: özv. Markó Károlyné például felajánlotta fiának, hogy meghatározott hagyatéki ingatlanokat, összesen kétezer négyszögöl területet mentesít a haszonélvezeti jogától és az örökös birtokába adja.⁴⁷ Ennek köszönhetően az örökösök csak a legszélsőségesebb esetekben fordultak bírósághoz az özvegyi jog korlátozása vagy megszüntetése iránt.

IV. Az özvegyi jog korlátozása

Ahogy Szászy Schwarz Gusztáv fogalmazott: *„a korlátozó perek a legszomorúbb perek közé tartoznak. Gyermekek, akik perrel szorítják meg özvegy édesanyját, hogy kisebb legyen az évi jövedelme. Anya, aki a megszokott tűzhelyhez ragaszkodik, melyből fia ki akarja kergetni! Mennyi kényes számítás, csúnya felbecslés, önző ujjhúzás.”*⁴⁸ Amennyiben a férj rendelkezési jogával nem élt és az özvegy az örökösökkel utólag sem egyezett meg, úgy az özvegyi jog a férj teljes hagyatékára kiterjedt, azonban megfelelő indok alapján az örökösök kérésére korlátozható, azaz a törvényes mértékre szorítható volt, ahogy azt a joggyakorlatot elemző jogtudósok megállapították.⁴⁹ Az özvegyi jog korlátozását a következőkkel indokolta a Kalocsai Királyi Törvényszék özv. Lakatos Istvánné esetében, akinek haszonélvezeti joga az összes hagyatéki ingatlanra kiterjedt: *„[azokat] tényleg I. r. alperes is birtokolja, s azoknak jövedelméből – felperesnek meg nem cáfolt állítása szerint – a kiskorú felpereseknek mit sem juttat, más jövedelmi forrásuk pedig nincsen.”*⁵⁰

Ilyen esetben mindenekelőtt tisztázni kell azt a kérdést, ki fordulhat a bírósághoz az özvegyi jog korlátozása, vagy megszüntetése érdekében. Az Országbírói Értekezlet ezt a jogot csak a leszármazó egyenes örökösöknek adta meg. Az ITSZ 16. §-a szerint egyenesági leszármazókon kívül egyéb örökösök – így az ági örökösök – az özvegyi jog korlátozását nem kérhették, tehát ilyen esetekben az özvegy a teljes hagyatékot haszonélvezhette. Az ági

⁴⁶ MNL BKVL VII. 2. b. 160. d. P. 20/1921.; II. P. 5125/1922.

⁴⁷ MNL BKVL VII. 2. b. 513. d. P. 1880/1929.

⁴⁸ SZÁSZY SCHWARZ, 1901. 124-125.

⁴⁹ SÁNDORFALVI, 1939. 157.

⁵⁰ MNL BKVL VII. 2. b. 173. d. P. 3664/1921.

vagyon értékének kiadása érdekében özv. Paksi Ferencnével szemben léptek fel az ági örökösök. Ebben az ügyben a szerzeményinek nem minősülő, kiadandó ági vagyon értékének megállapítása után a Kalocsai Királyi Törvényszék az özvegyet arra kötelezte, hogy az ági vagyont képező ingatlanok értékesítése után meghatározott összeget – választása szerint – vagy bírói letétbe helyezze, vagy a Magyar Nemzeti Banknál a felperesek számláján helyezze el azzal, hogy a kamatok felvételére az özvegy jogosult, a tőkét pedig kizárólag az ő halála után vehetik fel az ági örökösök. A Budapesti Királyi Ítéltábla azonban az ítéletnek ezen részét megváltoztatta az özvegy megélhetésének biztosítása érdekében: *„mert alperes a pénz letétele céljából a hagyatéki vagyon jelentékeny részét elidegeníteni volna kénytelen, ami az alperes özvegyi haszonélvezeti jogának jelentékeny sérelmével járna, [...] az alperes megélhetését alap nélkül megnehezítené, esetleg teljesen lehetetlenné tenné.”* Mindezek alapján az Ítéltábla az ági vagyon részét képező ingatlanok jelzálogi biztosítását rendelte el azzal, hogy az ági érték megállapított összegének bírói letétbe helyezésével az özvegy bármikor kérhette a jelzálogjog törlését. Az özvegyi jognak az ági vagyonon ilyen módon történő biztosítását a Kúria is helybenhagyta.⁵¹

A korlátozás kérelmezésének joga Jancsó álláspontja szerint kizárólag a nagykorú leszármazót megillető *személyes* jog, noha az az ITSZ 16. §-a alapján nem következik. Jancsó azzal érvel, miszerint *„annak az eldöntésére, hogy a gyermek ellentétbe akarja-e helyezni a maga vagyoni érdekét az anyjával, magának óhajt-e több jövedelmet az anyja rovására: e kényes és a halálos viszálykodás magvát magában rejtő kérdésnek az eldöntésére senki sem lehet illetékes, csak maga az érdekelt gyermek.”*⁵² Az általam vizsgált esetekben azonban arra is találtam példát, hogy az özvegyi jog megszüntetése iránt az árvaszéki ügyész lépett fel a kiskorúak képviselőjében ügygondnokként. Özv. Németh Mártonnének a Kalocsai Királyi Törvényszék előtt indított ügyében, ahol az özvegy felülvizsgálati kérelmében az árvaszéki ügyész keresetindítási jogát vitatta, a Kúria végül indokolásában kimondta, hogy *„az árvaszéki ügyész az árvaszék megbízása folytán jogosítva van a kiskorúak képviselőjében a kiskorúak jogának érvényesítése végett pert folyamatba tenni s e részben egészen közömbös az, hogy a kiskorú a maga részéről hozzájárul-e a per indításához avagy sem, s ugyancsak közömbös a kiskorú gyámjának [jelen esetben magának az özvegynek] beleegyezése is.”*⁵³

További kérdésként merül fel: Amennyiben az örökös nem kéri anyja özvegyi jogának megszorítását, a korlátozás kérelmezésének joga hárulhat-e az ő örököseire, vagyis az

⁵¹ MNL BKVL VII. 2. b. 358. d. P.1465/1926.; P.X.10572/1927. 23.; 358. d. P.I.3635/1928. 28.

⁵² JANCsó, 1901. 906-907.

⁵³ MNL BKVL VII. 2. b. 446. d. P. 1421/3/1928. 3.; P. X. 717/8/1929.; P. I. 3198/11/1929.

unokákra, illetve az örökös özvegyére? Ennek a kérdésnek a megválaszolásához nyújt támpontokat a következő jogeset.

1910-ben a Kalocsai Királyi Törvényszék elé került özv. Flaisz Jánosné és özv. Flaisz Péterné ügye, ahol az örökös leszármazója és özvegye együttesen lépett fel az örökhagyó özvegye ellen özvegyi jogának korlátozása érdekében. Az örökhagyó az örökségét édesanyja, özv. Flaisz Péterné haszonélvezeti jogával terhelten kapta meg. Halála után a kiskorú felperesre szállt az örökség, és arra immáron a másik felperes, a kiskorú felperes édesanyjának az özvegyi joga is kiterjedt. Ugyanakkor az ingatlanokat kizárólag az alperes használta, és annak hasznából így a felperesek nem részesülhettek. A fiatal özvegy tehát maga és gyermeke érdekében kérte az alperes özvegyi jogának megszorítását. A kiskorú keresetösségi jogát az alperes nem vitatta, ugyanakkor a fiatal özvegyét az 1840. évi 8. tc. 16. §-a alapján igen: eszerint ugyanis az özvegyi jog megszorítását csak a leszármazó törvényes örökösök kérhették.

Ebben az ügyben az is látható, hogy amennyiben az özvegyi jogot élvező anyának házasságban az anyja előtt meghalt és özvegy maradt utána, a két özvegyi jog Sándorfalvi szóhasználatával élve „összeütközött.” A jelen esetben az „öreg özvegyet” ugyanis a férje után maradt vagyon egészén megillette a haszonélvezeti jog, ha a fia nem kérte annak korlátozását, a fiú halálával pedig annak hagyatékán keletkezett özvegyi joga az ő özvegyének.⁵⁴ A „fiatal özvegy” özvegyi joga azonban csak akkor válik érvényesíthetővé, amikor az „öreg özvegy” özvegyi joga megszűnt.

Ennek ellenére a bíróság megállapította a „fiatal özvegy” kereseti jogát: *„bírói gyakorlatunk elismerte a fiú özvegyének abbéli jogát, hogy az apa özvegyének haszonélvezeti jogát oly mértékben korlátozhassa, amely mértékben ezt az elhunyt fiú megtehetette volna.”* A törvényszék továbbá kimondta, hogy az özvegyi jog korlátozhatóságának joga nincs határidőhöz kötve, és abból, hogy a felperesek jogelőde e joggal nem élt, nem következett, hogy a jogáról lemondott volna, és az örökösök mindazon jogot gyakorolhatják elévülési határidőn belül, amely a jogelődjüket megillette volna. A bíróság tehát helyt adott a felperesek keresetének, és végül – természetesen a hagyatéki vagyon mértékét megvizsgálva és az „öreg özvegy” megélhetését biztosítva – az özvegyi jog korlátozása mellett döntött.⁵⁵

Az ismertetett probléma elkerülése érdekében Homoki-Nagy megállapításai szerint már a rendi gyakorlatban is az örökhagyó értelemszerűen végrendeletében is rendezhette

⁵⁴ Az „öreg özvegy” és „fiatal özvegy” terminológiát a korabeli szakirodalomból vettem át. (SÁNDORFALVI, 1939. 195.)

⁵⁵ MNL BKVL VII. 2. b. 85. d. P. 858/1915.

volna feleségének és korábban megözvegyült menyének özvegyi jogát, akár akképpen, hogy menyét jelölte volna meg a hagyaték gondozásával.⁵⁶ A bírói gyakorlat ezt a 20. század elején rendezte csupán – ahogy ez a fenti esetből is kitűnik – a „fiatal özvegy” megélhetésének biztosítása érdekében azáltal, hogy a „fiatal özvegy” a két özvegyi jog „összeütközése” esetén a saját özvegyi jogának biztosítása érdekében az „öreg özvegy” özvegyi jogának korlátozását kérhette.⁵⁷ Neki ugyanis a férje biztosított korábban ellátást, és a férjének jogában állt volna az anyja özvegyi jogának korlátozását kérni, ami ha megtörténik, a felesége, akinek már nincs eltartója, nem maradt volna szükségben. A „fiatal özvegy” tehát nem kerülhetett rosszabb helyzetbe amiatt, mert a férje nem kérte az özvegyi jog korlátozását, pedig megtehetette volna – ugyanakkor csak olyan mértékben kérhette a korlátozást, amennyiben az „öreg özvegy” fia kérhette volna azt.

Jancsó is helyesnek tartotta azt a gyakorlatot, hogy – amennyiben a hagyaték nagysága engedi – a két özvegy osztozzon meg a hagyaték haszonélvezetén, és a „fiatal özvegy” is kérhesse az „öreg özvegy” özvegyi jogának korlátozását olyan mértékben, amilyenben a fiú kérhette volna. Ezzel tehát mindkét özvegyi jog korlátozást szenvedett, hiszen egyik sem terjedt ki a hagyaték egészének haszonélvezetére. Hangsúlyozta, hogy a fiú hallgatólagos beleegyezése abba, hogy az anyja haszonélvezeti joga a teljes haszonélvezetre kiterjedjen, nem jelenti e jogáról való lemondását. A joggal való nem élés tehát nem eredményezi annak elenyészését, ezzel a joggal pedig élhet az ő özvegye is. Ennek oka azonban nem a korlátozás jogának az *öröklése*, hanem az a tény, hogy a „fiatal özvegy” a haszonélvezeti jogát az „öreg özvegy” özvegyi jogával terhelt hagyatékon gyakorolhatja, azonban saját özvegyi joga alapján ezt a terhet bizonyos mértékig – az özvegyi jog törvényes mértékéig – megszoríthatja. Mindebből pedig az is következett, hogy amennyiben a hagyatéki vagyon mértéke az özvegy illő tartására nem elegendő, és emiatt a fiú sem kérhette az anyja özvegyi jogának korlátozását, úgy ezzel a joggal az ő özvegye sem élhet, hanem özvegyi jogát kizárólag az „öreg özvegy” özvegyi jogának megszűnése után gyakorolhatja.⁵⁸

Ugyanez a jogeset az özvegyi jog korlátozásának mértékének megállapítását is jól példázza. A bíróság ítéletében ugyanis megállapította, hogy az özvegyi joggal terhelt hagyaték kb. 51 magyar hold, amelynek jövedelme szakértői becslések szerint – levonva az ingatlanokra fordítandó költségeket, adókat és munkabéreket – 1176 korona. Ennek fele illethette az alperest, az is csak azért, mivel a kiskorú felperes testvére, akivel egyenlő

⁵⁶ HOMOKI-NAGY, 2018. 109.

⁵⁷ SÁNDORFALVI, 1939. 195.

⁵⁸ JANCÓS, 1901. 965-969.

arányban örökölt, nem kért korlátozást. A szakértők véleménye szerint ez az összeg az alperes eltartására elegendő, és ezzel az állásponttal a Kalocsai Királyi Törvényszék is egyetértett. A bíróság ennek megfelelően döntésében figyelmen kívül hagyta az alperes kizárólagos birtokában lévő ingatlanok jövedelmét, ugyanakkor kimondta, hogy az özvegynek eddigi életmódjához és vagyoni viszonyaihoz mért lakhatása is biztosított.

Az alperes az őt megillető választási jogra hivatkozva – ami őt a törvényszék szerint is megilleti – végül inkább az igényének pénzbeli kielégítését kérte, valamint lakást abban a házban, amiben férjével együtt lakott. A haszonélvezeti jog ugyanis az örökösök által fizetendő járadékkal is megváltható volt, ami a tartást biztosította.⁵⁹ Jancsó is szólt arról az esetről, amennyiben az özvegy az örökösökkel nem kíván együtt lakni: ilyen esetben – lakásjogát megváltván – az örökösök kötelesek neki lakást bérelni, vagy igényét járadék formájában megváltani.⁶⁰ A szakértők becslése szerint jelen ügyben 700 korona járadék volt a természetbeni lakással együtt a helyi viszonyoknak megfelelően az alperes eltartásához szükséges összeg, „*hogy oly viszonyok közt élhessen, amelyek közt férje életében is eddig élt.*” A bíróság a felerészben megszorított özvegyi jog mértékét a természetben kapott lakáson kívül a fenti összeg felében, évi 350 koronában határozta meg azzal, hogy az ingatlanok másik felét továbbra is élvezhette az özvegy. A Kúria – és az Ítéletábra is – az elsőbíróság ítéletét helybenhagyta.⁶¹

Az özvegyi jog korlátozására mindezek mellett a kötelesrész tehermentesen történő kiadása érdekében is sor kerülhetett. A kötelesrész özvegyi haszonélvezeti jogtól való mentesítését a bíróság özv. Kósa Istvánné esetében a következőkkel indokolta: „*az állandó birói gyakorlatban kialakult jogszabály, hogy a kötelesrész az özvegyi joggal nem terhelhető, ha az ezt meghaladó hagyatéki vagyon jövedelme az özvegy eltartására elégséges.*”⁶² Jancsó is azt az álláspontot képviselte, miszerint a kötelesrész kielégítése egyedül akkor volt követelhető, amennyiben az a hagyatékból kiadható volt anélkül, hogy az özvegyi jog törvényes mértéke sérülne, illetve, ha az özvegy megfelelő különvagyonnal rendelkezett.

⁵⁹ Mivel a tartásdíj a haszonélvezeti joggal azonos szerepet töltött be, nem kérhette a tartásdíj megtérítését az örökös a testvéreitől, akik egyedül tartották el háztartásukban az özvegyet: „*[az] özvegyi haszonélvezeti jog egymaga az özvegy édesanyjuk eltartására az alpereseket még nem kötelezi, hanem csak arra, hogy édesanyjuk kívánságára az ingatlan haszonélvezetét neki engedjék át.*” -MNL BKVL VII. 2. b. 277. d. Pf. 2356/1924.; II. P. 14425/1925.

⁶⁰ JANCÓS, 1901. 921.

⁶¹ MNL BKVL VII. 2. b. 85. d. P. 5375/1910.; P. 8869/1912.; P. 858/1912.

⁶² MNL BKVL VII. 2. b. 431. d. P. X. 446/1928.; P. X. 9667/1929.

Azonban abban az esetben, ha a hagyaték alig fedezte az özvegy életfenntartását, úgy a kötelesrészi igény kizárólag az özvegyi jog megszűnését követően volt érvényesíthető.⁶³

V. A jobbágyság második feleségének özvegyi joga

Ahogy már említettem, a jobbágyság második (illetve harmadik vagy negyedik) feleségének, tehát az örökösök mostohaanyjának özvegyi jogát az 1840. évi 8. törvénycikk 18. §-a külön szabályozta. A törvény értelmében a jobbágyság második felesége özvegyi tartás címén kizárólag egy gyermekre tarthatott igényt. A különböző szabályozás a jobbágyság és a nemesek 1848 előtti, eltérő vagyoni jogi helyzetéből következett, a törvényt azonban jóval az áprilisi törvények által megvalósított jobbágyságfelszabadítás után is alkalmazták a volt jobbágyság csekély mértékű hagyatékának igazságos megosztására. Menyhárház Gáspár tanulmányában kimondottan aggályosnak tartotta ezt a jelenséget, tekintettel arra, hogy a „volt jobbágyság” kifejezés értelmezhetetlen, és így a törvény személyi köre nincs konkrétan meghatározva.⁶⁴

Jancsó értelmezése szerint az 1840: 8. törvénycikk 16-18. §-a a *nem nemesek* özvegyeire vonatkozott. Az 1840. évi 8. törvénycikkben szabályozott özvegyi jog értelemszerűen szűkebb tartalmú, mint Werbőczy Tripartitumában a nemesek esetében alkalmazandó özvegyi jog, ugyanakkor Jancsó úgy vélte, a joggyakorlat a rendi megkülönböztetést nem tartotta szem előtt, hanem az özvegyi jogot mindig azonos tartalommal – a lakásra, tartásra kiterjedő igényekben – egységesen állapította meg.⁶⁵ Zlinszky ezzel szemben felhívta a figyelmet a nemesek és nem nemesek között a XIX. század végén is fennálló jogi különbségekre az özvegyi jog szabályozásának tekintetében is.⁶⁶ A Kúria 5949/1887. számú ítélete nyíltan egységessé tette az özvegyi jogot: „*a nemes férjnek sohasem volt kevesebb joga, mint a jobbágyság férjnek s a jobbágyság özvegyének sem volt férje szabad rendelkezésű vagyonában kevesebb joga, mint a nemes ember özvegyének.*” Az ítélet a nemesi özvegyi jog szabályozását tette országos joggá, a mostohaanya özvegyi jogának korlátozását pedig minden rendre kiterjesztette. Ezzel szemben a Kúria későbbi gyakorlata visszaállította a rendi különbségeket; a 4979/1908. számú ítélet a nemesek, illetve a honoratiorok, a 2722/1908. számú ítélet pedig a városi polgárok özvegyeire sem tartotta

⁶³ JANCÓS, 1901. 950-957.

⁶⁴ MENYHÁRTH, 1934. 362-363.

⁶⁵ JANCÓS, 1901. 882-883.

⁶⁶ ZLINSZKY, 1899. 80-81.

alkalmazhatónak az 1840. évi 8. törvénycikk 18. §-át.⁶⁷ A kutatómunkám során én is arra a megállapításra jutottam, hogy az 1840. évi 8. törvénycikk alkalmazása elsősorban a csekély mértékű hagyatékhöz és a falusi lakossághoz kapcsolódott.

Az özvegyi jognak ez a különös rendezése értelemszerűen a korábbi házasságból maradt örökösök érdekeit védte, akik, ha az apjuk nem lépett volna újabb házasságra, tehermentesen kapták volna meg örökrészüket. Az örökhagyó mostohagyermekai – tehát az özvegy előző házasságából származó gyermekei – éppen ezért nem kérhették az özvegyi jog megszorítását, hiszen az örökhagyóval nem álltak vérségi kapcsolatban, az özvegy pedig édesanyjuk volt.⁶⁸ A második feleséget a törvény alapján özvegyi jog címén csak egy gyermekrész illette meg. Jancsó véleménye szerint – a századforduló idején – a 18. §-ban biztosított egy gyermekrész nemcsak a tartást, hanem az özvegy egyéb igényét is kielégítette, így azon felül az özvegy lakást sem követelhetett.⁶⁹ Sándorfalvi álláspontja alapján azonban a Kúria későbbi gyakorlata szerint ez a gyermekrész az illő tartást helyettesítette, ugyanis a megfelelő lakhatást minden esetben biztosítani kellett az özvegy számára.⁷⁰ A tartás helyébe lépő egy gyermekrész mértéke a gyermekek száma szerint el is maradhatott az özvegyi jog törvényes mértékétől, valamint jelentősen meg is haladhatta azt; ez a törvény alkalmazása szempontjából közömbös volt.⁷¹ Özv. Kelemen Pálné özvegyi jogát a Kalocsai Királyi Törvényszék például a hagyaték 1/6-od részére korlátozta,⁷² özv. Gudmon Jánosné esetében pedig két örökös mellett a hagyaték 1/3 részének haszonélvezetét biztosította az özvegy részére a bíróság.⁷³ Az alábbi ügyekből ezen 18. § alkalmazásának részleteire világítok rá.

Csörgő János végrendelete alapján felesége, özv. Csörgő Jánosné özvegyi haszonélvezeti joga csaknem a teljes hagyatékra kiterjedt, ami ellen az örökösök léptek fel kötelesrészük sérelme miatt. A Kalocsai Királyi Törvényszék ez ügyben kimondta, hogy a végrendelet az 1840. évi 8. törvénycikk 18.§-a alapján sérti a gyermekek kötelesrészét, és az özvegy haszonélvezeti jogát egy ingatlan felerészének tiszta jövedelmére korlátozta, kimondva, hogy az özvegy illő tartására az elegendő. A döntést a Budapesti Királyi Ítéltábla és a Kúria is jóváhagyta, a bíróságok indokolásukat az 1840: 8. tc. 18. §-ára alapították.⁷⁴

⁶⁷ HOLITSCHER, 1910. 115-116.

⁶⁸ JANCÓS, 1901. 906.

⁶⁹ JANCÓS, 1901. 940.

⁷⁰ SÁNDORFALVI, 1939. 201-204.

⁷¹ BALOGH, 1904. 815.

⁷² MNL BKVL VII. 2. b. 164. d. P. 1420/1921.

⁷³ MNL BKML VII. 2. b. 188. d. P. 2267/1922. 7.; P. 2267/1922.; P. 7501/1926.

⁷⁴ MNL BKVL VII. 2. b. 80. d. P. 4989/1914.; P. 10012/1914.; P. I. 3944/1915.

Özv. Cinkóczi Károlyné arra hivatkozva kérte az örökhagyó végrendeletének vele szembeni hatálytalanságának kimondását, mivel az örökhagyó őt minden ok nélkül zárta ki az őt törvény szerint megillető özvegyi haszonélvezeti jog gyakorlásából. Az örökhagyó ugyanis végrendeletében 200 korona készpénzt hagyott rá, és egy másik nőt jelölt meg feleségének, akinek 14.000 koronát juttatott. Az alperesek az özvegy érdemtelenségére hivatkoztak, állították, hogy anyjuk – mindig munka idején – eltűnt a háztól, és ilyenkor az összes élelmiszerüket is magával vitte, és a végrendeletben feleségként megjelölt nővel az örökhagyó nem élt ágyassági viszonyban, hanem pusztán házvezetőnő volt. A bíróság végül a tanúk kihallgatása után a felperes állításait találta bizonyítottnak, miszerint az örökhagyó részeges volt, vele durván bánt és ő maga kergette el a háztól, majd ágyassági viszonyra lépett a végrendeletben megjelölt nővel. Megállapította tehát a bíróság, hogy az özvegyet megilleti az özvegyi joga, ugyanakkor – mivel az örökhagyónak második felesége volt – az 1840. évi 8. törvénycikkre hivatkozva haszonélvezeti jogát egy gyermekrésze szorította.⁷⁵ Az ügyből jól látható, hogy a második feleség özvegyi jogának korlátozására hivatalból is sor kerülhetett abban az esetben is, ha maga az özvegy indított pert özvegyi jogának megállapítása iránt.

Özv. Frei Jánosné esetében azonban a hagyatékot az örökösök az örökhagyó halála után osztályegyezség keretein belül osztották fel, amelyben rögzítették az özvegy teljes hagyatékra kiterjedő haszonélvezeti jogát. Ezt az osztályegyezséget a Kalocsai Királyi Törvényszék előtt három örökös megtámadta, azonban a bíróság ebben az ügyben közömbösnek tartotta, hogy az özvegy az örökhagyónak második felesége, hiszen az osztályegyezséget az örökösök ebben a tudatban kötötték, és azt – a kiskorú örökösök tekintetében – az árvaszék is jóváhagyta.⁷⁶ Az özvegyi jog egy gyermekrésze korlátozásának tehát nem volt helye a hagyaték bíróság előtt történő felosztását követően.

Sokáig nem volt egységes a joggyakorlat a tekintetben sem, hogy az özvegy saját vagyonát az özvegyi jog mértékének megállapításakor mennyiben lehet figyelembe venni. Jancsó úgy vélte, hogy „vagyonos” özvegy esetén – akinek jelentős különvagyon, hozománya, közszereménye, hitbére volt – csekély mértékű hagyaték esetén is lehetett kérni az özvegyi jog legkisebb mértékére szorítását; ebben az esetben sem lehetett azonban teljesen elvonni az özvegyi jogot. Az özvegyi jog ezen legkisebb mértékére azonban nem adott támpontot: hangsúlyozta, hogy az minden esetben az eset körülményeinek mérlegelése után

⁷⁵ MNL BKVL VII. 2. b. 167. d. P. 2377/12/1921.

⁷⁶ MNL BKVL VII. 2. b. 131. d. P. 812/1919.

állapítható meg méltányosan.⁷⁷ Sándorfalvi következtetése alapján a Kúria álláspontja akképp alakult ki 1939-re, miszerint az özvegy saját vagyona nem lehet alapja a korlátozásnak vagy a törvényes mérték kiszabásának, de a korlátozás mértékénél tényező lehet. Az illő tartás mértékének megállapításakor tehát figyelembe kellett venni az özvegy saját vagyonának jövedelmét, ugyanakkor az özvegy tartását elsősorban a hagyatéknak kellett viselnie, és nem hárítható kizárólag az özvegy vagyonának terhére.⁷⁸ Ez pedig a fentiek alapján igaz a „volt jobbagyok” második feleségének özvegyi jogára is.

VI. Az özvegy érdemtelensége az özvegyi jogra

Az általam vizsgált korszakban az özvegyi jog korlátozásának általános lehetőségén túl, különös méltánytalanság esetén az örökösök az özvegyi jog teljes megszüntetését is kérhették bírósági úton. Az özvegyi jog megszűnési esetei között szerepelt, ha az özvegy arról lemondott, meghalt, újból férjhez ment, vagy érdemtelenné vált az özvegyi jogra. A halál mint jogi tény magától értetődően minden személyes jog megszűnését vonta maga után, az özvegy újabb házasságkötésével pedig az özvegyi jog célja – az özvegy megélhetésének biztosítása – szűnt meg, hiszen arról a házasságkötéssel az új férj volt köteles gondoskodni. Az özvegyi jogról való lemondás kapcsán azonban fontos megjegyezni, hogy annak minden esetben kifejezettnak kellett lennie és nem volt visszavonható. A Kalocsai Királyi Törvényszék például özv. Vancsik Imréné ügyében tehermentesen az örökösök birtokába bocsátotta a nem szerzeményi vagyonnak minősülő hagyatéki ingatlanokat, mivel az özvegy *„alperesekkel szemben sem özvegyi jogot, sem ági vagyon megtérítését, sem perköltséget nem igényel,”* csupán közszerzeményének kiadását kérte.⁷⁹ Az özvegyi érdemtelenség kérdésének vizsgálatakor pedig – egységes jogforrás hiányában – a bíróságok a házasságot átható erkölcsi szabályokra támaszkodtak.⁸⁰ Ahogy a törvényes örökösök kieshettek az öröklésből bizonyos, törvény által meghatározott érdemtelenségi ok fennállása esetén, úgy a bíróság az özvegy nő érdemtelenségét is kimondhatta az özvegyi haszonélvezeti jogra. Az özvegy esetében felmerülő érdemtelenségi okok azonban nem voltak törvény által taxatív felsorolva; a

⁷⁷ JANCSÓ, 1901. 915-916.

⁷⁸ SÁNDORFALVI, 1939. p. 167.

⁷⁹ MNL BKVL VII. 2. b. 161. d. P. 267/1921.

⁸⁰ SÁNDORFALVI, 1939. 183-188.

bíróság mindig egyedileg vizsgálta, hogy az özvegy által tanúsított magatartás érdemtelenné teszi-e őt az özvegyi jogra.⁸¹

A századforduló idején Jancsó álláspontja szerint az özvegyi jogra való igényt csupán az – örökösökre irányadó – érdemtelenség, a férj részéről történt kitagadás és az özvegy részéről történő lemondás zárta ki. Az érdemtelenség okai között az örökhagyó életére törés, a végintézkedésben való akadályozása vagy befolyásolása, illetve a végrendelet érvényesülésének akadályozása vagy megghiúsítása szerepelt.⁸² Az érdemtelenség, mint megszüntető ok kialakítása előtt a bíróságok a házasság jogi fennállását sok esetben elegendőnek látták az özvegyi jog megállapításához. Jancsó megállapításai alapján is a századfordulón még kizárólag a házasság bíróság általi felbontása, illetve az ágytól-asztaltól való elválás eredményezte az özvegyi joghoz való igény megszüntetését azáltal, hogy ezekben az esetekben az özvegyi jog alapjául szolgáló jogviszony az öröklés megnyílása előtt megszűnt. Álláspontja szerint nem zárta ki az özvegyi jogi igényt az a tény, hogy a házasfelek különváltak – tekintet nélkül arra, melyikük hibájából került sor a különélésre – hiszen ez nem bírt a házasság bírói felbontásának vagy a bírói elválasztásnak a joghatályával.⁸³ Ekképp döntött a Kúria is a 4910/1900. számú ítéletében, amikor kimondta: „*habár az özvegy örökhagyóval nem élt együtt, özvegyi jogát ezért nem veszti el, mert a nő özvegyi jogát csak akkor veszti el, ha férjétől törvényesen elválasztatik és az elválás a nőnek hibája miatt történik.*”⁸⁴

A következőkben ismertetésre kerülő jogesetekből azonban egyértelműen kitűnik, hogy az általam vizsgált időszakban a bírói gyakorlat az özvegy érdemtelenségét állapította meg, amennyiben férjétől elköltözött és férje halálakor sem élt vele együtt. Következik ez az özvegyi jog fogalmából – hiszen az özvegy férje jószágainak birtokában *benne marad* –, így a férjétől különélő nőt özvegyi jog rendszerint nem illette, tehát a különélés az özvegyi jog keletkezését gátló okként jelentkezett. Az érdemtelen özvegy értelemszerűen nemcsak a haszonélvezeti jogára, hanem özvegyi tartásra sem tarthatott igényt, ahogy arra a bíróság özv. Hencsei Mihályné ügyében rámutatott.⁸⁵ Ebben az esetben – Sándorfalvi időben későbbi megállapításai alapján – a Magyar Királyi Kúria általános gyakorlata szerint az özvegy

⁸¹ A törvényben meghatározott érdemtelenségi okok ellenére az örökösök esetében is volt példa arra, hogy az öröklésre való érdemtelenséget „*a fennálló joggyakorlatra és a és a régi törvényeink szellemére hivatkozva*” mondta ki a bíróság végrendeleti kitagadás hiányában is. MAKÁCS, 2023. 86-87.

⁸² JANCÓS, 1901. 1006-1007.

⁸³ JANCÓS, 1901. 1003-1004.

⁸⁴ Jogesetek, 1901. 1-2.

⁸⁵ MNL BKVL VII. 2. b. 86. d. P. 3211/1913.; P. 6148/1913.; P. 4485/1914.

kizárólag akkor tarthatott igényt özvegyi jogára, amennyiben bizonyítani tudta, hogy a házassági életközösség megszűntetése a férj hibájából eredt:⁸⁶ a férjétől különélő özv. Koch Menyhártné özvegyi jogát például megállapította a Kalocsai Királyi Törvényszék, *„mert a néhai örökhagyó volt az, aki a beteg és már dolgozni nem tudó felperest azzal, hogy menjen, neki nem kell, a házából elűldözte.”*⁸⁷ A szabályozás azzal állhatott összefüggésben, hogy az 1894. évi házassági törvény alapján a házasság felbontását is kérhette az a házaspár, akit házastársa szándékosan és jogos ok nélkül elhagyott. Párhuzam húzható tehát az özvegyi jog megszűntetéséhez vezető és a feltétlen házassági bontó okok közé. Mindemellett a különélés megbocsájtására is lehetősége volt a férjnek, amelynek bizonyítása az özvegyi jog keletkezését is lehetővé tette.

Özv. Rác Jánosné például a Kalocsai Királyi Törvényszék megállapítása alapján *„a házasság erkölcsi alapját durván megsértő magaviseletet tanúsított”* azzal, hogy férjétől 32 éve elköltözött egy másik férfihoz, akitől több gyermeke is született. Az özvegy nem tudta bizonyítani, hogy a különélésre a férj adott volna okot vagy jogos indoka lett volna rá – a Kalocsai Királyi Törvényszék így az özvegyi jogra érdemtelenné nyilvánította őt. Ítéletében a bíróság kimondta: *„mivelhogy a törvényes házassági viszonyból eredő jogok, így tehát az özvegyi jog is a házastársak életközösségében találják alapjukat és a mennyiben a nő férjének hibáján kívül a házassági életközösséget nem folytatja, s ekként a házassági kötelességének nem felel meg, s különösen ha – mint alperes – a házasság erkölcsi alapját durván megsértő magaviseletet tanúsít: a házassági viszonyból származó jogokra, tehát férjének elhalálózásával az özvegyi haszonélvezeti jogra sem tarthat igényt, mert arra nyilván érdemtelen.”*⁸⁸ Ugyanígy özv. Turi Miklósné özvegyi jogát sem állapította meg a bíróság, aki férjével 1914 januárjában kötött házasságot, azonban csak 1914 márciusáig élt vele együtt, és nem tudta bizonyítani a férjének vele szembeni durva bánásmódját, ami állítása szerint a különélésre okot adott.⁸⁹

Özv. Váczi Miklósné ellen 1915-ben indított peres ügyben ugyanakkor – az általános bírói gyakorlattól eltérően – a törvényszék a felpereseket kötelezte volna annak bizonyítására, hogy az özvegy a volt férjét 32 évnél is több időre hűtlenül elhagyta volna és a házassági életközösséget ő szüntette volna meg. A Kúria ismételten kimondta, hogy ilyen esetben az özvegyet terheli annak a bizonyítása, hogy a házassági együttélést a férj tette lehetetlenné –

⁸⁶ SÁNDORFALVI, 1939. 144-146.

⁸⁷ MNL BKVL VII. 2. b. 398. d. P. 1121/1927.

⁸⁸ MNL BKVL VII. 2. b. 31. d. P. 653/1914

⁸⁹ MNL BKVL VII. 2. b. 88. d. P. 2589/1915.

erre azonban nem került sor, így a bíróság az özvegy érdemtelenységét megállapította és haszonélvezeti jogát megszüntette, tekintettel arra, hogy alperes néhány évig élt együtt a férjével, majd a férj haláláig 21 évig nem.⁹⁰

Érdekes kérdés merült fel azonban abban az esetben, amikor a különélésre okot adó körülmény a házasfelek vétkeességén kívül esett. Özv. Nagy Gergelyné ügyében kihallgatott tanúk állították, hogy „*alperes minden pénzét czipfrálkodásra költve, a házasfelek között e miatt napi renden volt a czivakodás*” – tehát a házastársak különélését az özvegy vétkeességére vezették vissza. Végül további tanúvallomások alapján a bíróság megállapította, hogy az özvegy elköltözésének oka az volt, hogy az örökhagyó édesanyja „*velük egy háztartásban élve, indokolatlan czivódásaival megbontva a ház békéjét, tűrhetetlenné tette alperes életét férje mellett, oly annyira, hogy az kénytelen volt férjétől végleg elköltözni.*”⁹¹ A törvényszék tehát megállapította, hogy az alperes elköltözése a férjétől jogszerű volt, vele haláláig jó viszonyt ápolt és külön lakásán gyakran felkereste, így az özvegyi jogot fenntartotta, és ezen döntését a Budapesti Királyi Ítéltábla, valamint a Magyar Királyi Kúria is jóváhagyta.⁹² A döntésből kitűnt, hogy a különélés esetén elég volt annak a bizonyítása, hogy abban nem a feleség volt a vétkes.

A korszak bírói gyakorlatában nem különült el egymástól élesen a különélés és az érdemtelenység, a későbbi szakirodalom azonban éles választóvonalat húzott a két, az özvegyi jog megszüntetését megalapozó ok közé. Sándorfalvi az özvegy különélését az özvegyi jog keletkezését gátló okként értékelte, tekintve, hogy özvegyi jog a különélő nő részére rendszerint nem is keletkezett. A különélés tényét tehát az örökösöknek kellett bizonyítaniuk, az özvegyet pedig annak bizonyítása terhelte, hogy a különélésre a férj hibájából került sor.⁹³

VII. Az özvegy utólagos érdemtelenisége

A bírói gyakorlat által kialakított további szabály, hogy míg az örökösök esetében kizárólag az örökhagyó életében fennálló érdemteleniségi ok vezetett az adott örökös öröklésből való kieséséhez, addig az özvegy nő esetében a korszakban előzetes és utólagos érdemteleniségről is beszélhettünk. Ennek értelmében az özvegy a már megszerzett özvegyi jogát is elveszíthette, amennyiben férje halála után folytatott erkölcstelen életmódot, vagy tanúsított olyan magatartást, amellyel férje emlékét durván sértette. Az utólagos

⁹⁰ MNL BKVL VII. 2. b. 80. d. P. 141/18/1915. 18.; R. P. I. 2308/1916. (az ítéltáblai iratok elvesztek)

⁹¹ MNL BKVL VII. 2. b. 31. d. P. 1452/1913.

⁹² MNL BKVL VII. 2. b. 31. d. P. 3980/1913.; P. 9372/1913.

⁹³ SÁNDORFALVI, 1939. 144-146.

érdemtelenséget megállapító első esetként Sándorfalvi a Kúria 5282/1910. (III. 23.) számú ítéletét idézte. Az említett ügyben a Temesvári Királyi Ítéletőrtábla úgy érvelt, hogy azzal, hogy az özvegy a házasságkötés után nem sokkal férjétől elköltözött és egy másik férfival élt együtt, lemondott a férjével szemben fennálló tartási igényéről és egyben özvegyi jogáról is, tekintettel arra, hogy vadházasságában az eltartása biztosítottak vélelmezhető. Végül a Kúria indokolásában kimondta, hogy noha az özvegy a házassági életközösség megszüntetésében nem volt vétkes, azonban mivel a férje halála után ágyasságra lépett, az özvegyi jogra érdemtelenné vált.⁹⁴ Sándorfalvi az utólagos érdemtelenség intézményét találóan az ajándékozás durva hálátlanság miatti visszaköveteléséhez hasonlította.⁹⁵

A korábbi bírói gyakorlat még nem ismerte el az utólagos érdemtelenséget, ahogy az megjelenik a Kúria 8410/1890. számú ítéletében: „*az a körülmény, hogy első rendű alperes özvegyisége tartama alatt törvénytelen ágyból gyermeket szült, a törvényen alapuló özvegyi jog megszüntetését nem vonja maga után.*”⁹⁶ Az általam vizsgált időszakban azonban már a szokásjog által kialakított utólagos érdemtelenségi okok jelentek meg a bírói ítéletekben. Ez alól egyetlen kivétel özv. Horváth Tamásné ügye 1914-ből, aki a hagyatéki ingatlanok birtokba bocsátását kérte a Kalocsai Királyi Törvényszéken, arra hivatkozva, hogy azokat az alperesek – az örökhagyó oldalági örökösei – tíz éve jogtalanul tartják birtokukban. Az alperesek állították, hogy a hagyatékot tíz éve osztályegyezség alapján birtokolják, valamint községi bizonyítvánnyal igazolták, hogy az özvegy „*ezidőszert Csengődön közös háztartás keretében együtt él [...] csengődi lakos szabómesterrel.*” Ugyanakkor a bíróság az özvegy birtokába bocsátotta a kérdéses ingatlanokat és indokolásában kimondta, hogy „*nincs oly törvény, a melynek alapján az özvegytől az elhalt férj után maradt javak hasznélvezete megvonható volna azért, mert özvegyiségében valamely férfivel közös háztartást folytat.*” Ennek alátámasztásául az ítélet a Kúria 2450/1893. számú, valamint – a fent említett – 8410/1890. számú ítéleteit hivatkozta.⁹⁷ Az ügy ellen természetesen fellebbezést nyújtottak be, azonban az eljárás az elsőrendű alperes halála folytán félbeszakadt, négy évvel később pedig az özvegy le is mondott a neki megítélt ingatlanok hasznélvezetéről, így a felperesek a fellebbezéstől elálltak és a hivatkozott ítélet jogerőssé vált.⁹⁸

Az utólagos érdemtelenség intézményét azonban jól példázza özv. Németh Mártonné ügye. A Kalocsai Királyi Törvényszék által megállapított tényállás alapján az özvegy az

⁹⁴ Curia 5282/1910. In: GOTTL, 1912. 155-156.

⁹⁵ SÁNDORFALVI, 1939. 183-188.

⁹⁶ Curia 8410/1890 sz. *Ügyvédek Lapja* 1891. 1.

⁹⁷ MNL BKVL VII. 2. b. 111. d. P.124/11/1914.

⁹⁸ MNL BKVL VII. 2. b. 111. d. Pf.1222/12/1917.

örökhagyó halála után nem sokkal közös háztartásba lépett egy másik férfival, akit volt férje hagyatékából kitartott; nagykorú gyermekeit elűzte a közös háztartásból, kiskorú gyermekeiről pedig nem gondoskodott, ami okán a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei árvaszék el is mozdította őt a gyámi tisztéből. Az özvegynek a törvénytelen viszonyból gyermeke is született, akit a férfi tőle származónak ismert el. Az árvaszéki ügyész indított keresetet a kiskorúak képviselőjében az özvegyi jog megszüntetése iránt, és mindezek alapján a Törvényszék érdemtelenné nyilvánította az özvegyet és meg is szüntette özvegyi jogát, a döntést pedig a Budapesti Királyi Ítéltábla és a Kúria is helybenhagyta.⁹⁹

Hasonlóképp jártak el özv. Tóth P. Andrásné esetében, akinek az örökhagyó holtta nyilvánítását követő negyedik évben házasságon kívül fiúgyermeke született, akit nem férje nevére anyakönyvezett „*s ekként erkölcsstelen életet élt.*” Mivel a felperesi állításokat az özvegy nem tagadta, a Kalocsai Királyi Járásbíróság az eset egyéb körülményeit nem is vizsgálta, hanem az özvegy érdemtelenségét megállapította és haszonélvezeti jogát megszüntette, hiszen kétségtelen volt, hogy a gyermek nem az örökhagyótól származott. A döntést a Kalocsai Királyi Törvényszék indokai alapján helybenhagyta.¹⁰⁰ Ugyanígy az özvegyi jog megszüntetése mellett döntött a bíróság özv. Zsemberi Pálné ügyében, akinek törvénytelen gyermeke születését a felperesek születési anyakönyvi kivonattal igazolták, és ennek alapján a Kalocsai Királyi Törvényszék érdemtelenné nyilvánította őt az özvegyi jogra.¹⁰¹

Özv. Nagy Miklósné szintén ágyassági viszonyt kezdett férje halála után, ezt a tényt pedig be is ismerte a Kalocsai Királyi Törvényszék előtt és a hagyatéki birtokokat – már a keresetük benyújtásakor – a felperesek birtokába bocsátotta, a bíróság pedig erre tekintettel megszüntette az özvegyi haszonélvezeti jogát. Az ügyben közömbös volt, hogy az örökhagyó után nem maradtak leszármazó örökösök, hanem törvényes örökösei testvérei voltak. Az ITSZ ugyanis noha az özvegyi jog korlátozásának lehetőségét kizárólag a leszármazó örökösök részére biztosítja, annak megszüntetését az özvegy érdemtelenségére hivatkozva bármelyik törvényes örökös kérhette. Az ítéletből mindemellett az is kitűnik, hogy a közszerzeményi igényt az özvegyi jogra való érdemtelenség nem befolyásolta: az alperest ugyanis a hagyaték fele közszerzemény címen megillette, hiába mondta ki a bíróság az érdemtelenségét az özvegyi jogra.¹⁰²

⁹⁹ MNL BKVL VII. 2. b. 446. d. P. 1421/3/1928.; P. X. 717/8/1929. 8.; P. I. 3198/11/1929.

¹⁰⁰ MNL BKVL VII. 7. a. 168. d. P.4433/1926.; 395. d. Pf. 826/1927.

¹⁰¹ MNL BKVL VII. 2. b. 486. d. P. 191/1929.; P. X. 10619/1929.; P. I. 7621/1930.

¹⁰² MNL BKVL VII. 2. b. 232. d. P. 2082/6/1923.

Ahogy az az általam vizsgált ügyekből kitűnt, általában az érdemtelenység körébe tartozott az özvegy hűtlensége, az ágyasság, illetve minden olyan magatartás, amellyel az özvegy férje emlékét durván sértette, vagy az örökösökkel szemben különösen méltánytalan volt. Nem alapozhatta meg azonban az érdemteleniséget a hagyatéki ingatlanok hűtlen kezelése: erre hivatkozva az örökösök nem kérhették az özvegyi jog megszüntetését.¹⁰³

VIII. Az egyes részletszabályok együttes alkalmazása

Összefoglaló jogforrás hiányában a bírósági gyakorlatnak kellett kialakítania a minden részletre kiterjedő szabályozást, azonban az élet sokszínűsége elképesztően komplex ügyeket szültek. Ennek szemléltetésére mutatom be röviden az Özv. Fodor Ferencné által özvegyi joga megállapítása iránt 1925-ben indított perben hozott döntést.

Az özvegy 1919. február 24-én házassági szerződést kötött az örökhagyóval, amely szerint „*vele szembeni jó bánásmódjáért*” 2000 korona móríngot ígért neki a férje. Az örökhagyó ezt a házassági szerződést végrendeletében megsemmisíteni kívánta arra hivatkozva, hogy az özvegy öt házasságuk kezdete óta hétszer elhagyta, betegsége alatt nem ápolta és többször meglopta. Ugyanebben a házassági szerződésben egyébként az özvegy biztosított férjének holtigtartó haszonélvezeti jogot az ő korábbi elhalálozása esetére.¹⁰⁴ Az, hogy haszonélvezeti jogot ugyanilyen módon nem foglaltak szerződésbe az özvegy részére, alperesek álláspontja szerint azt bizonyította, hogy a felperes a haszonélvezeti jogáról hallgatólagosan lemondott. Az örökhagyó feltehetően ilyen módon kívánta biztosítani az első házasságából származó gyermekeinek öröklését, hogy ne kelljen – a nála jóval fiatalabb – mostohaanyjuk haláláig várniuk, míg birtokukba vehetik a hagyatékot. Amennyiben a bíróság mégis megállapítaná a felperes haszonélvezeti jogát, annak egy gyermekrésztre történő megszorítását kérték keresetükben az 1840. évi 8. törvénycikkre hivatkozva.

Az özvegy állítása ezzel szemben az volt, hogy azért biztosította a holtigtartó haszonélvezeti jogot férjének, hiszen őt ez törvény erejénél fogva nem illette meg; ellenben a feleség özvegyi jogáról külön rendelkezni nem kellett, hiszen azt a szokásjog biztosította számára. Hivatkozott továbbá arra, hogy törvény által biztosított jogról hallgatólagosan lemondani nem lehet, annak mindig kifejezettnek kell lennie. Ami pedig az özvegyi jogának korlátozását illeti, az özvegy önmaga és férjének jászkun illetőségére hivatkozott –

¹⁰³ JANCSÓ, 1901, 974-975.

¹⁰⁴ A férj részére végrendeletileg biztosított haszonélvezeti jog nem volt egyedülálló, Ludvig Jánosné férjével közös végrendeletében szintén holtigtartó haszonélvezeti jogot biztosított férjének. MNL BKVL VII. 2. b. 119. d. P. 1030/1918.

kiskunhalasi lakosként –, ami alapján az öröklésükre az ITSZ által hatályában fenntartott jászkun statútum az irányadó. Az 1840. évi 8. törvénycikk pedig nem alkalmazandó a jászkunokra, ahogy azt a Kúria 7259/1904. számú ítélete megállapította.¹⁰⁵

A jászkunok özvegyét ugyanis kizárólag azon jogok illették, amelyeket az 5. Statútum biztosított számukra: ezen jogok azonban az országos szokásjogra tekintet nélkül, azt megelőzve illették meg őket. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a jászkun statútumok alapján minden esetben a férj tekintendő főszerzőnek, így az ő elsődleges jogosultsága volt az özvegyi jog rendezése, amitől akár teljes mértékben megfoszthatta házastársát, az illő tartást sem volt köteles biztosítani számára.¹⁰⁶ Az 5. Statútum nem rendelkezett az özvegyi jog korlátozásáról, ugyanakkor a korabeli jogirodalom nem egységes a tekintetben, hogy az országos szokásjog kiegészítő alkalmazásával van-e lehetőség az özvegyi jog bírósági megszorítására, illetve kik léphetnek fel ilyen igénnyel, vagy pedig nem érvényesülhet a szokásjog a jászkun statútumok mellett, azaz a jászkun özvegy özvegyi joga korlátozás alá nem eshet.¹⁰⁷ A kiskunhalasi özv. Babó Imréné özvegyi jogát a Kalocsai Királyi Törvényszék jászkun illetősége ellenére korlátozta az örökösök kötelesrészének özvegyi jogtól mentesen történő kiadása érdekében, noha az örökhagyó végrendeletben rendelkezett az özvegyi jogról. A Budapesti Királyi Ítéltábla is helyben hagyta az ítéletet az országos jog kiegészítő alkalmazására hivatkozva, amelyet a Kúria – a felülvizsgálati kérelem elutasítása mellett – az ITSZ 16. §-ából vezetett le, hiszen az lehetőséget ad a leszármazó örökösöknek az özvegyi jog korlátozását végrendelettel szemben is kérni, amennyiben az kötelesrészüket sérti.¹⁰⁸ Az általam vizsgált levéltári forrásokban több kereseti kérelemben hivatkozást találtam a jászkun statútumokra,¹⁰⁹ ugyanakkor özv. Fodor Ferencné ügyében a bíróságok mellőzték ezen kérdés tárgyalását.

A Kalocsai Királyi Törvényszék által megállapított tényállás szerint az özvegy az örökhagyótól 1924 májusától élt különváltan, és állítása szerint a különélésre az örökhagyó

¹⁰⁵ „Az id. törv. szab. 17. §-a értelmében pedig a jászkunokra nézve érvényben tartott V. statútum 1. §-a szerint az özvegy nő, míg férje nevét viseli, annak javaiban bentmarad, az özvegyi jog korlátozásáról ellenben a hivatkozott statútum nem intézkedik, ezzel, mint érvényben álló jogszabállyal szemben tehát a jászkunokra ki nem ható 1840: VIII. t.-cz. 18. §-a alkalmazásának helye nincs, s így a jászkunoknál az özvegyi jog korlátozásának sincs helye.” Curia 7259/1904. sz. Királyi Közjegyzők Közlönye, 1905. 280-281.

¹⁰⁶ JANCsó, 1901. 1012-1015.

¹⁰⁷ BRANDT, 1913. 5-11.

¹⁰⁸ MNL BKVL VII. 2. b. 164. d. P. 1023/1921.; 11. P. 11.797/1922.; 11. P. 3589/1925.

¹⁰⁹ A kiskunmajsai illetőségű Sándor Mihály ügyében például az örökhagyó feleség törvényes ági örökösei a férj hitvestársi öröklésének kizárását kérték megállapítani a jászkun 5. Statútum alapján. A Kalocsai Királyi Törvényszék és a Budapesti Királyi Ítéltábla a Statútum értelmezéséből vezették le a férj hitvestársi öröklését a közszerzeményi vagyonon. MNL BKVL VII. 2. b. 168. d. P.2668/1921.; 11.P.8122/1922.

adott okot, ugyanakkor ezt nem tudta bizonyítani. Szalai Judit, aki az özvegy és az örökhagyó háztartásában szolgálatot vállalt, tanúvallomásában bizonyította az örökhagyó feleségével szembeni durva bánásmódját, hogy őt bántalmazta, szidalmazta, azonban a tanú 1923 októberében elköltözött tőlük, és ettől az időponttól kezdve nincs közvetlen tudomása az örökhagyó magatartásáról. A bíróság mindezt úgy értékelte, hogy amennyiben igaz is a tanúvallomás, ez kizárólag 1923 októberét megelőző időszakra vonatkozik, és mivel az özvegy 1924 májusáig nem szüntette meg a házassági életközösséget, ezzel a férjével szemben a durva bánásmód megbocsájtása vélelmezhető. Mindezek alapján ahogy az örökhagyó is megbocsájthatta a felesége által tanúsított olyan magatartását, amely érdemtelenységére adna okot, úgy a feleség is megbocsájthatta férjének a házassági életközösség megszüntetésére okot adó bánásmódot.¹¹⁰

Felperes, mikor megtudta, hogy férje súlyos beteg, felkereste őt – állítása szerint, hogy lehetőséget adjon az örökhagyónak arra, hogy a vele szemben elkövetett hibáit jóvá tegye és így kibéküljenek. A Budapesti Királyi Ítéltábla azonban megkövetelte volna annak megállapítását, hogy az özvegy visszaköltözése az örökhagyóhoz az életközösség helyreállításának feltétel nélküli szándékával történt, amit cáfolt alperes azon állítása, hogy az örökhagyótól várta – az általa nem bizonyított – hibáinak a jóvátételét. Mindezek alapján az Ítéltábla az özvegyet érdemtelenységére hivatkozva a keresetével elutasította.¹¹¹

Ez az ügy önmagában rámutat arra a számos problémára, ami az özvegyi jog kapcsán kérdéses volt. Özv. Fodor Ferencné esetében is értékelte a bíróság, hogy jelentős különvagyonnal rendelkezett, azonban – ahogy említettem – ez a tény önmagában nem lehetett alapja az özvegyi jog megszüntetésének. Az özvegy természetesen lemondhatott özvegyi jogáról, azonban ennek a joglemondásnak kifejezettnak kellett lennie, ahogy az a korábban említett ügyekből is kitűnt. Megállapítható továbbá, hogy noha a felek rendelkezési joga főszabály szerint megelőzte a szokásjogi és törvényi szabályokat, az özvegy érdemtelenége házassági vagy örökösödési szerződéssel rendezett özvegyi jog esetén is vizsgálendő volt.

¹¹⁰ MNL BKVL VII. 2. b. 305. d. P. 1603/9/1925.

¹¹¹ MNL BKVL VII. 2. b. 305. d. P. 8254/14/1926.

IX. Az özvegyi jog polgári kori kodifikációja során felmerülő kérdések

A magyar magánjogi kodifikáció történetének rövid áttekintésének célja az, hogy a törvénytervezetekhez fűzött indokolásokból, valamint a korabeli jogtudósoknak a tervezetekről kifejtett álláspontjaiból képet kaphassunk az özvegyi jog problémáinak tartott aspektusairól. Ennek kiindulási pontjaként a Teleszky-féle tervezet szolgálhat, hiszen ezen törvénytervezet javaslataival a korabeli jogtudósok mélyrehatóan foglalkoztak. A magánjogi törvénykönyv elkészítésének igénye a rendi kori kodifikációs kísérleteket követően ugyanis az 1880-as években kaphatott új lendületet: családi jogi, dologi jogi, kötelmi jogi, illetve öröklési jogi résztervezetek készültek,¹¹² ez utóbbi került ki Teleszky István tollából.

Az 1882. évi tervezet *A házastársak örökösödéséről* cím alatt a következőképp rendelkezett az özvegyi jogról: amennyiben az örökhagyó után leszármazó örökösök maradtak, „*a túlélő házastárs a gyermekekhez hozzá számíttatván, egy gyermekrészt kap holtiglani haszonélvezetül. Ha azonban három gyermeknél több van: a túlélő házastársat holtiglani haszonélvezetül a hagyaték egy negyed része illeti.*” Ezzel egyrészt kölcsönössé tette az özvegyi haszonélvezetet, másrészt egy gyermekrészt korlátozta azt, ezen túl azonban az özvegyi jog megszorítását az örökösök nem kérhették, és a haszonélvezetet a túlélő házastárs újabb házasságkötése esetén sem veszítette el. Ági öröklés esetén az özvegyi jog mértékét a Tervezet egyharmad részben állapította meg. Emellett az özvegy előzetes, illetve utólagos érdemtelenségéről nem szól a tervezet, csupán annyit mond ki, hogy „*jogerejű birói határozat által végleg elválasztott házastársat örökösödési jog nem illet,*”¹¹³ tehát egyedül a házasság *de jure* fennállásához kötötte az özvegyi jog keletkezését, amit Jancsó György is helyesnek tartott.¹¹⁴

Egyebekben Jancsó erősen bírálta ezen tervezetet. A Teleszky-féle tervezet alapján az özvegyi jog ugyanis nem szűnt volna meg az özvegy újbóli férjhezmenetelekor. A törvénytervezet indokolásában érvként jelent meg, hogy az özvegyi jog elvesztése meggátolja az özvegyeket abban, hogy ismét férjhez menjenek. Jancsó véleménye szerint ugyanakkor az özvegynek férjhezmenetele után „*új kenyérkeresője van*”, tehát megélhetését nem kell az özvegyi jog által biztosítani, másrészt pedig „*az olyan özvegy, a ki azt latolgatja, hogy a kilátásban lévő új férj-jelölt képvisel-e több vagyont, mint a férjhezmenés által elveszendő*

¹¹² HOMOKI-NAGY, 2017. 490-491.

¹¹³ TELESZKY, 1882. 10-12.

¹¹⁴ JANCÓS, 1901. 1003-1004.

özvegyi jog: jobb, ha férjhez sem megy.”¹¹⁵ Jancsó az özvegyi jog kölcsönössé tételét ugyanakkor támogatta, hiszen a túlélő férj is éppúgy rászorulhat felesége hagyatékának a haszonélvezetére.

Zsögöd Benő indítványában az özvegyi jog teljes hagyatékra történő kiterjesztését javasolta. Hivatkozott Deák Ferenc álláspontjára a haszonélvezeti jog ági örökösökkel szembeni egyharmad részre szorításáról: „*A férj a fő kenyérkereső elhal, s az özvegy egy negyedre van szorítva: a többi elviszik az oldalági rokonok. A német törvény ezen intézkedését tehát helytelennek tartom, s e részben kívánom a magyar törvényt megtartani.*”¹¹⁶

A Teleszky-féle tervezetet 1900-tól az igazságügyi miniszter által felkért bizottság dolgozta át. Ekkor az özvegyi jognak a hagyaték bizonyos hányadára kiterjedő haszonélvezeti jogként való meghatározását elvetették, hiszen az mind a rendkívül nagy, mind a túlzottan kis mértékű hagyaték esetén méltánytalansághoz vezetne, tehát az özvegyi jog mértékét mindig az adott eset körülményeire tekintettel kell igazságosan megállapítani azzal, hogy a leszármazó örökösök az özvegy illő tartásának mértékéig korlátozhatók a haszonélvezeti jogot.¹¹⁷ A Bizottság mindemellett továbbra a házasság fennállásához kötötte az özvegyi jog keletkezését: „*nem engedhető meg ugyanis, hogy az örökhagyó férj a vétkes nőt bentarthassa a házassági kötelékben s ezzel meggátolhassa azt, hogy új frigyet köthessen, ennek dacára azonban halála utánra mégis megvonhassa tőle a megélhetés eszközeit.*”¹¹⁸

Az 1910. évi átdolgozott Tervezet végül az özvegyi haszonélvezeti jogot a teljes hagyatékra kiterjedően állapította meg, a korlátozás jogát pedig – az özvegy illendő eltartásának mértékéig – a leszármazó örökösnek és annak özvegyének adta meg. Az özvegy illő tartása kapcsán akképp rendelkezett, miszerint „*az eltartás mértékét az özvegy társadalmi állásának, a hagyaték mennyiségének, az érdekeltek viszonyainak, a helyi szokásnak és annak figyelembevételével, hogy az özvegy mit kapott az örökhagyó után közszerzemény címén vagy más alapon, a méltányosság szerint kell meghatározni,*” emellett az illő tartást biztosító haszonélvezeti jog vagy járadék mellett az özvegy az örökhagyóval közös házban maradhat. A Tervezet az özvegynek újbóli férjhezmenetele esetén az özvegyi joggal terhelt örökségből végkielégítést biztosított. Az özvegy érdemtelenége kapcsán a következőképp rendelkezett:

¹¹⁵ JANCÓS, 1901. 865-867.

¹¹⁶ ZSÖGÖD, 1885. 326.

¹¹⁷ Tervezet bírálati anyaga, VIII. k., 1906. 76-84.

¹¹⁸ Tervezet bírálati anyaga, IX. k., 1906. 224.

„a házastárs nem törvényes örökös,¹¹⁹ ha az örökhagyó, halála idejében, házastársának egyedül vétkessé nyilvánítása mellett a házasság felbontását vagy az ágytól és asztaltól való elválasztást kérhette és a keresetet évégett megindította.”¹²⁰

Ötömösy Zoltán hívta fel a figyelmet a Tervezet rendelkezései és az élő jog közötti különbségre. Álláspontja szerint *„az örökjog általános szabályai szerint”* az özvegy érdemtelenége esetén az özvegyi jogból nem részesülhet: *„ily és hasonló esetekben a közfelfogás, amely az özvegyi jogban a hitvestársi hűség és egyéb női erényeknek jutalmazását is látja, nem fog a nő pártjára kelní, mert azt tartja, hogy az özvegy viselkedésével a házassági viszonyon alapuló jogait, de főként a tartáshoz való igényét eljátszotta, még ha a férj életében e miatt ellene a házassági bontópert meg sem indította.”* A joggyakorlatban megjelenő utólagos érdemtelenység intézményét azonban Ötömösy sem tartotta helyesnek, ebben tehát támogatta a Tervezet álláspontját. Azzal érvelt, miszerint az özvegy férje halála után teljes függetlenségét visszanyerte, ezért nem vonható el tőle az özvegyi joga azért, mert nem férjes asszonyhoz illő magatartást tanúsított.¹²¹

X. Az 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslat

Az 1928-ban elfogadott Magánjogi Törvényjavaslat végül az özvegyi jog szabályozása kérdésében teljes mértékben szakított a Teleszky által képviselt állásponttal.¹²² Az MTJ 1812-1825. §-a az özvegyi jogot részletesen szabályozta. Az özvegyi jog fogalmát a hagyaték haszonélvezeteként jelölte meg akképp, hogy az özvegy *„e jogon bennmaradhat a férje hagyatékához tartozó javakban.”¹²³* Ezen jog megszorítását pedig a Törvényjavaslat értelmében a leszármazó örökösök, illetve az ő özvegyük is kérhette. Ezzel a szabállyal kívánta rendezni az MTJ azt a helyzetet, amikor az özvegyi jogot élvező édesanyjának házasa korábban meghalt, és utána is maradt özvegy. Ekkor ugyanis – ahogy az özv. Flaisz Jánosné ügyéből is kitűnt – az időben később keletkezett özvegyi jog nem volt gyakorolható a korábbi haszonélvezeti jog megszűnéséig.¹²⁴ Az özvegyi jog korlátozása esetén az özvegyet csak a hagyaték meghatározott részének haszonélvezete illette. Az MTJ rendelkezése alapján *„ezt a részt úgy kell megállapítani, hogy az özvegy továbbra is lehetőleg férje társadalmi*

¹¹⁹ A tervezet a házastársat törvényes örökösként jelöli, azonban a részére juttatott haszonélvezeti jog az özvegyet illető haszonélvezeti jog intézményével lényegében azonos.

¹²⁰ KI, 1914. 300-306.

¹²¹ ÖTÖMÖSY, 1922. 68-69.

¹²² NAGY, 343-345.

¹²³ 1928. évi magánjogi törvényjavaslat. 1812. §

¹²⁴ 1928. évi magánjogi törvényjavaslat. 1813. §

állásához illően élhessen meg a hagyatékából, méltányos figyelembevételével az özvegy viszonyainak és annak is, amit közszereményül vagy ingyenesen más alapon kapott férje után,”¹²⁵ tehát egyrészt az illő tartás követelményét rögzítette, másrészt az özvegy különvagyonának figyelembevételét is elrendelte az özvegyi jog mértékének megállapításakor. A feleség illő tartására vonatkozóan a tervezet a nőtartásra vonatkozó rendelkezéseknél ad támpontot, amikor kimondja, hogy a férjnek „a tartást közös háztartásban saját társadalmi állásához, vagyonához és keresőképességéhez mérten kell szolgáltatnia.”¹²⁶ A törvényjavaslat alapján továbbra is a férj elsődleges jogosultsága volt felesége özvegyi jogának rendezése, amit elsősorban végintézkedés formájában tehetett meg. Ilyen esetben sem csorbíthatta ugyanakkor az özvegyi jog törvényes mértékét. Az 1816. § kimondta továbbá, hogy a közokiratba foglalt szerződéssel rendezett özvegyi jog megszorítását kérni nem lehetett.¹²⁷

Az özvegyi jogra való érdemtelenység kapcsán az MTJ kimondta: „özvegyi jogra – az öröklésre méltatlanság egyéb esetein felül – méltatlan az özvegy akkor is, ha férjétől halálakor különválva élt és oly magaviseletet tanúsított, amely miatt eltartást sem követelhetne férjétől.”¹²⁸ Ennek alapján minden olyan magatartás, amely a nő vétkeességéből kifolyólag a férj nőtartási kötelezettségét megszüntette, érdemtelenégi oknak is minősült. A szabályozás a nőtartásra vonatkozó rendelkezésekhez nyúlt vissza, amit az 1894. évi házassági törvény rendezett.¹²⁹ Ennek kapcsán kiemelendő, hogy noha a Ht. *expressis verbis* nem jelölte meg alapvető követelményként a házastársi hűséget, az MTJ már rögzítette ezt az – egyébként a bírói gyakorlatban korábban is magától értetődő – kitételt.¹³⁰ A különélést az MTJ a bírói gyakorlattal összhangban érdemtelenégi okként értékelte, ugyanakkor az erre vonatkozó szabályok enyhültek, a törvényjavaslat ugyanis előremutató módon lehetőséget biztosított a férjétől különélő – vagy egyéb okból nem birtokban lévő – özvegynek arra, hogy az özvegyi jogának törvényes mértékét biztosító ellátást, vagy e célból a hagyaték megfelelő részének haszonélvezetét követelje, amíg özvegyi joga rendezésre került.¹³¹

A Magánjogi Törvényjavaslat még ismerte az utólagos érdemteleniséget is, noha a jogirodalom már ekkor is felhívta a figyelmet a jogintézmény egyes visszasságaira. A

¹²⁵ 1928. évi magánjogi törvényjavaslat. 1814. §

¹²⁶ 1928. évi magánjogi törvényjavaslat. 113. §

¹²⁷ 1928. évi magánjogi törvényjavaslat. 1816. §

¹²⁸ 1928. évi magánjogi törvényjavaslat. 1823. §

¹²⁹ 1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról. 90. §

¹³⁰ HERGER, 2011. 70-83. o.

¹³¹ 1928. évi magánjogi törvényjavaslat. 1817. §

haszonélvezet korlátozására irányuló perekhez hasonlóan ez is perbe állíthatja a gyermeket az édesanyjával, ezen túl – Juhász Andor szavaival élve – „*a hagyatékra éhes örökösök éber, de rosszakaratú figyelemmel kísérhetik az özvegy életútját,*” várva azt a pillanatot, amikor az utólagos érdemteleniségre hivatkozva özvegyi haszonélvezeti jogtól mentes tulajdonjogot szerezhetnek.¹³² Ennek elméleti lehetősége valóban fennállt, az általam vizsgált ügyekben azonban egyrészt a jogviták jelentős része a felek megegyezésével zárult, másrészt az örökösök az öröklés megnyílása után késedelem nélkül érvényesítették az általuk ismert érdemteleniségi okokat. Mindezek mellett pedig, ahogy Jancsó fogalmazott: „*még senkinek sem sikerült olyan öröklési rendszert kitalálni, a mely útját állaná a kizárt örökösök gyűlölködő hajlama felkeltésének.*”¹³³

Megállapítható tehát, hogy az MTJ elsősorban a bíróságok által kialakított szokásjogot kodifikálta, mindemellett olyan előremutató részletszabályokat is tartalmazott, amelyekre a korszak szokásjoga nem terjedt ki: ide tartozik a különélő özvegy özvegyi jogának ideiglenes rendezése. Kodifikációs szintre emelte emellett a bírói gyakorlat által elismert jogot, miszerint a leszármazó örökösök özvegye is kérhette az özvegyi jog megszorítását önmaga és leszármazója érdekében. A „volt jobbagyok” özvegyi jogára, a bírósági gyakorlatban felmerült kérdésekre vonatkozóan nem tartalmazott rendelkezést, Menyhárhó Gáspár tanulmányából ugyanakkor kitűnik, hogy a gyakorlatban a falusi közösség ilyen megkülönböztetése az MTJ elfogadása után sem szűnt meg.¹³⁴

XI. Összegzés

A kutatómunkám során egyértelműen kitűnt, hogy az özvegyi jog rendezése csak a legvégső esetben történt per útján. Az özvegyi jog gyakorlásának egyezséggel történő rendezése kapcsán több jogesetet említettem pályamunkámban, ugyanakkor több ügy ezek közül a dolgozat kereteire tekintettel nem került részletes feldolgozásra. Az általam feldolgozott esetek jelentős részét képezték az olyan ügyek, ahol a bírósági ítélethozatal elmaradt, hiszen a felek peren kívül egyezséget kötöttek.¹³⁵

A korszakban nem egyedülálló módon az özvegyi jog kapcsán is a bíróságok ítéleteiket a szokásjog alapján hozhatták meg. Ezt mutatja, hogy az ítéletekben jogszabályi

¹³² A Magánjogi Törvénykönyv javaslatának jogászegyleti vitája. *Jogtudományi Közlöny*. 1930. 10.

¹³³ JANCÓS, 1901. 876.

¹³⁴ MENYHÁRTH, 1934. 362-363.

¹³⁵ MNL BKVL VII. 2. b. 422. d. P. 2768/1927.; 342. d. P. 395/1926.; 342. d. P. 397/1926.; 176. d. P. 391/1922.; 176. d. P. 814/1922.; 486. d. P. 713/1929.

hivatkozást csupán néhány ügyben találunk, nagyobb számban egyedül az 1840. évi 8. törvénycikk jelenik meg az indokolásokban, és meglepően sok kereseti kérelem hivatkozik a korszakban az 1799. évi jászkun V. Statutumra, amely ezen esetekben szintén többnyire megjelent az ítéletekben. Emellett az özvegyi jog korlátozása kapcsán özv. Lakatos Istvánné és özv. Babó Imréné esetében hivatkoztak a bíróságok az ITSZ 16. §-ára, utóbbi esetében annak rendelkezéseit alkalmazva a jászkun illetőséggel rendelkező özvegyek özvegyi jogának korlátozásakor: *„Az ideig. törv. szab. 16.§-a értelmében a leszármazó egyenes örökösök kérhetik az özvegyi jognak az illő tartás mérséklésére való megszorítását. [...] Ezek a szabályok nyernek alkalmazást a jászkun özvegyre is, mert a jász kun statutumok az özvegyet a férje vagyonára megillető özvegyi jog megszorítása tárgyában intézkedést nem tartalmaznak, s így e tekintetben az országos jog szabályai nyernek alkalmazást.”*¹³⁶ Hivatkozást találtam emellett az 1894. évi örökösödési eljárásról szóló törvényre is, illetve özv. Horváth Tamásné esetében a bíróság korábbi kúriai döntésekre hivatkozott az özvegy érdemtelenységének meg nem állapításakor.

A feldolgozott esetekből az is megállapítható, hogy tekintettel az özvegyi jognak a házassági együttélésben rejlő gyökerére, a bírói gyakorlatot sokáig erkölcsi értékrendszer hatotta át. Ez különösen a jogforrások által egyáltalán nem szabályozott, hanem teljes mértékig a bírói gyakorlat által kialakított érdemtelenység intézménye kapcsán mutatkozott meg: mind az özvegy különélése, mind az utólagos érdemtelenége kapcsán a korszak jogtudósai ellentétes álláspontokat fogalmaztak meg, a bíróságok azonban egyértelműen igen szigorú mértékkel mértek az özvegy nő érdemtelenységének megállapítása kérdésében, ekképp kialakítva az özvegyre irányadó érdemtelenégi okokat, amelyek közé a hűtlenséget, a férj elhagyását, az ágyassági viszony folytatását, illetve az özvegy erkölcstelen életmódját számították.

A levéltári források alapján megállapítható, hogy míg a korábbi tervezetek kevésbé, addig az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslat elsősorban a bírósági gyakorlat által kialakított szokásjogot kodifikálta, ahogy az az előzetes és utólagos érdemtelenység rögzítése kapcsán is kitűnik. A Törvényjavaslat ugyanakkor tartalmazott bizonyos enyhítést jelentő szabályt is, így a különélő özvegy haszonélvezeti jogának ideiglenes rendezését. Emellett rögzítette a szintén a bírói gyakorlat által elismert „fiatal özvegy” kereseti jogának megállapítását az „öreg özvegygel” szemben özvegyi joguk összeütközése esetén. Az özvegyi jognak a házassági viszonnal és a nőtartásra vonatkozó rendelkezésekhez való mély kapcsolatát mutatja, hogy

¹³⁶ MNL BKVL VII. 2. b. 164. d. 11. P. 3589/1925.

az MTJ is az 1894. évi házassági törvényre hivatkozott például az özvegy illő tartásának mértéke, illetve érdemtelensége kapcsán.

Kutatómunkám során azt is sikerrel kimutattam, hogy az örökhagyó és az örökösök rendelkezési joga végrendelet, házassági vagy örökösödési szerződés, illetve egyezség kötése esetén a szokásjogi szabályokat megelőzően érvényesült: az MTJ ezt a gyakorlatot tartotta meg azzal, hogy kimondta, a közokiratba foglalt szerződéssel rendezett özvegyi jog megszorítását nem lehetett kérni. Az általam vizsgált esetekből egyértelműen körvonalazódik az is, hogy az özvegy hagyatéki ingatlana figyelembe vehető volt a bíróságok előtt, amennyiben a leszármazó örökösök a haszonélvezeti jog megszorítását kérték, ugyanakkor az özvegyi jog erre hivatkozva nem volt megszüntethető. A levéltári forrásokból kitűnt továbbá, hogy a haszonélvezeti jogról való lemondásnak az özvegy részéről kifejezettnak kellett lennie, illetve ez a lemondás a későbbiekben nem volt visszavonható.

A házastársi öröklés elsődleges formája hazánkban évszázadok óta a házastárs haszonélvezet öröklése.¹³⁷ Az özvegyi jog intézményének meghaladottságára már Zlinszky Imre is hivatkozott 1877-ben, és az öröklési jogunk fejlesztését, átalakítását szorgalmazta, *„hogy helyt engedjenek egy észszerűbb öröklési rendnek, mely a vagyonnal való szabad rendelkezés megengedése, és a hűbárszerű viszonyok eltörlése folytán az egész magánjogi szervezettel, sőt az egész társadalmi rendszerrel helyes kapcsolatban álljon.”*¹³⁸

Visegrádi Ágnes az ehhez hasonló 20. századi jogirodalmi álláspontot ismerteti, amely az özvegyi jogot szintén elavult jogintézménynek tartotta, tekintve, hogy egyre több olyan vagyontárgy került a hagyatékba – mint autó, nyaraló, értékpapír, üzletrész gazdasági társaságban – amelyek nemigen voltak alkalmasak az özvegy eltartására.¹³⁹ Az új Ptk. szabályozási struktúrájának kialakításakor az özvegyi jog fenntartása ellen szólt továbbá, hogy az özvegy és a leszármazók már nem feltétlenül állnak egymással rokoni kapcsolatban, így még erősebben jelentkezhet a tulajdonos(ok), illetve a haszonélvező közötti érdekellentét. A korrekciót elsősorban a megváltás lehetőségének kiszélesítése jelentette, továbbá annak a rendelkezésnek az eltörlése, amely szerint a haszonélvezeti jog megszűnik az özvegy újabb házasságkötésével. Az özvegyi jog tartási rendeltetése tehát egyértelműen háttérbe szorult.¹⁴⁰

Az Öröklési Jogi Munkacsoport üléseiről szóló beszámolóokban szintén ellentétes álláspontok jelennek meg: az özvegyi jog fenntartásának vagy elvetésének, és állagörökléssel

¹³⁷ SZEIBERT, 2015. 39-41.

¹³⁸ ZLINSZKY, 1877. 285.

¹³⁹ VISEGRÁDI, 2015. 60-61.

¹⁴⁰ SZEIBERT, 2015. 48.

való felváltásának kérdésében sokáig nem alakult ki egyetértés. Végül a munkacsoport tagjainak jelentős része a haszonélvezet – korrigált – fenntartása mellett döntött: szűkítette annak esetköreit és törölte az új házasságkötés esetén az özvegyi haszonélvezet megszűnéséről szóló rendelkezést.¹⁴¹ Ezzel mind a leszármazók, mind a házastárs oldalán szélesebb körben biztosította az öröklött vagyonnal való szabadabb rendelkezést. A történeti hagyományokat követve ezáltal modernizálták a túlélő házastárs haszonélvezet öröklését és megőrizték a több évszázados múltra visszatekintő, a magyar joggyakorlatban kimunkált jogintézményt, amelyet korábban a két világháború közötti kodifikációs törekvések is a magyar öröklési jog integráns részének tekintettek. A pályamunkám is igazolja azt, hogy a házastársi haszonélvezeti öröklés egy évszázada is a magyar örökösödési jog egyik legismertebb, legelfogadottabb intézménye volt, így ebben is találhatjuk az okát annak, hogy azt az örökösök jelentős része ma is helyesnek tartja.¹⁴²

¹⁴¹ WEISS, 2000. 27-29.

¹⁴² VISEGRÁDI, 2015. 61.

Irodalomjegyzék

I. Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Vármegyei Levéltár VII. 7. a. Kalocsai Járásbíróság iratai, Peres iratok: 168. doboz P.4433/1926. Id. özv. Tóth P. Andrásné által ifj. özv. Tóth P. Andrásné ellen indított per özvegyi jogra érdemtelenység kimondása iránt

Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Vármegyei Levéltár VII. 2. b. Kalocsai Törvényszék iratai, Peres iratok: 80-549. dobozok

31. d. P. 653/1914. Zsinór Józsefné által özv. Rácz Jánosné ellen indított per özvegyi haszonélvezeti jog megszüntetése iránt

31. d. P. 1452/1913. Nagy Lajos és kiskorú Nagy Sándor által özv. Nagy Gergelyné ellen indított per haszonélvezeti jog törlése iránt

80. d. P. 141/1915. Özv. Takács Gáborné és társai által özv. Vácz Miklós né ellen indított per özvegyi haszonélvezeti jog megszüntetése iránt

80. d. P. 1160/1914. Csáki István és társai által özv. Csáki Gergelyné ellen indított per törvényes örökösödés megállapítása iránt

80. d. P. 4989/1914. Csörgő Péter és Csörgő József által özv. Csörgő Jánosné ellen indított per végrendelet részbeni hatálytalanítása, haszonélvezet korlátozása iránt

85. d. P. 5375/1910. Özv. Flaisz Jánosné és az ő gyámsága alatt álló kiskorú Flaisz János által özv. Flaisz Péterné ellen indított per özvegyi jog megszorítása iránt

86. d. P. 3211/1913. Özv. Hencsei Mihályné által Hencsei János és neje ellen indított per özvegyi tartás megállapítása iránt

88. d. P. 2589/1915. özv. Turi Miklós né által Turi Károly gyám ellen indított per özvegyi haszonélvezeti jog érvényesítése iránt

111. d. P.124/1914. Özv. Horváth Istvánné által özv. Judák Jánosné ellen indított per 720 korona iránt

119. d. P. 1030/1918. Ifj. Ludvig János és társai által Ludvig János ellen indított per örökösödési szerződés hatálytalanítása iránt

120. d. P. 1031/1918. Özv. Pirisi Jánosné által Pirisi Károly és társai ellen indított per közszerzemény, hitvestársi öröklés megállapítása iránt

131. d. P. 812/1919. Frei Henrik és társai által özv. Frei Jánosné ellen indított per hagyatéki vagyon megállapítása iránt

153. d. P. 1768/1920. Fazekas Jéri István által Kopasz Julianna ellen indított per házassági szerződés hatálytalanítása iránt

160. d. P. 20/1921. Özv. Sipos Jánosné által Sipos János és neje ellen indított per ingatlan birtoka iránt

161. d. P. 267/1921. Özv. Vancsik Imréné által Polgár Mihályné és társai ellen indított per közszerzemény megállapítása iránt

164. d. P. 1023/1921. Özv. Babó Antalné által özv. Babó Imréné és társai ellen indított per kötelesrész kiegészítése iránt

164. d. P. 1420/1921. Kelemen János és kiskorú Kelemen Sándor gyámja által özv. Kelemen Pálné ellen indított per özvegyi jog megszorítása iránt

167. d. P. 2377/1921. Özv. Czinkóczi Károlyné által Czinkóczi Rozália és társai ellen indított per végrendelet hatálytalanítása iránt

168. d. P. 2668/1921. Szőke Máté és társai által Sándor Mihály és társa ellen indított per törvényes oldalági öröklés megállapítása iránt

173. d. P. 3664/1921. Özv. Lakatos Gergelyné által özv. Lakatos Istvánné és társai ellen indított per hagyaték megállapítása iránt

176. d. P. 391/1922. Kákonyi Ferencné által özv. Aranyos Istvánné és társa ellen indított per ingatlan birtoka iránt

176. d. P. 814/1922. Palásti Pál és társai által özv. Németh Istvánné és társa ellen indított per törvényes öröklés megállapítása iránt

178. d. Pf. 630/15/1922. Kiskunmajsa község közönsége által Győrffy Mátyás ellen indított per ingatlan birtoka iránt

188. d. P. 2267/1922. Ifj. Gudmon János által özv. Gudmon Jánosné ellen indított per özvegyi jog megszorítása iránt

211. d. B.527/1923. Özv. Boldizsár Imréné ellen indított bűnügy okirathamisítás miatt

232. d. P. 2082/1923. Berta Józsefné és társai által özv. Nagy Miklósné és társai ellen indított per özvegyi jog elvesztése iránt

277. d. Pf. 2356/1924. Cserni István által Cserni György és társai ellen indított per 96 q rozs kiadása iránt

305. d. P. 1603/1925. Özv. Fodor Ferencné által Fodor Ferenc és társai ellen indított per özvegyi haszonélvezeti jog megállapítása iránt

342. d. P. 395/1926. Özv. Pivarcsi Istvánné által özv. Ba Jánosné és társai ellen indított per öröklési jog megállapítása iránt

342. d. P. 397/1926. Kutyifa György és társa által özv. Kutyifa Imréné és társai ellen indított per özvegyi jog korlátozása iránt

358. d. P. 1465/1926. Paksi István által özv. Paksi Ferencné ellen indított per ági érték kárpótlása iránt

395. d. Pf. 826/1927. Id. özv. Tóth P. Andrásné által ifj. özv. Tóth P. Andrásné ellen indított per özvegyi jogra érdemtelenység kimondása iránt

398. d. P. 1121/1927. Özv. Koch Menyhértne által Schmidt Mátyás és társai ellen indított per özvegyi haszonélvezeti jog megállapítása iránt

422. d. P. 2768/1927. Mezei Jánosné és társai által özv. Balogh Jánosné ellen indított per özvegyi haszonélvezeti jog korlátozása iránt

431. d. P. X. 446/1928. Kovács Józsefné és társai által Kósa János és társai ellen indított per kötelesrész kiegészítése iránt

437. d. P. 802/1928 ifj. Tóth Mihály gyámja által özv. Hajdú Pálné ellen indított per örökség megállapítása iránt

446. d. P. 1421/1928. Kiskorú Németh Márton és társai által özv. Németh Mártonné ellen indított per özvegyi jog megszüntetése iránt

486. d. P. 191/1929. Zsemberi Antal és társa által özv. Zsemberi Pálné ellen indított per özvegyi haszonélvezeti jog érvénytelenítése iránt

486. d. P. 713/1929. Mészáros Ferenczné és társai által özv. Balogh Ferencné ellen indított per anyai közszerzemény kiadása, hagyatéki vagyon megállapítása, ingatlan tulajdona stb. iránt

513. d. P. 1880/1929. Markó Menyhért által özv. Markó Károlyné ellen indított per özvegyi jog korlátozása és ingatlanok birtoka iránt

528. d. P. 2471/1929. Schaffer János és Schaffer Erzsébet által indított per özv. Schaffer Ferencné ellen ingatlan birtokbabocsátása iránt

II. Irodalmi források

A Magánjogi Törvénykönyv javaslatának jogászegyleti vitája. *Jogtudományi Közlöny* 1930/1. 10-11.

BALOGH ELEMÉR: Özvegyi öröklés. In: Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon*. V. k. Pallas. Budapest, 1904. 809-820.

BRANDT JÓZSEF: *A jászkún özvegy öröklési jogáról*. Varga József Könyvnyomdája. Szolnok, 1913.

FRANK IGNÁCZ: *A' közigazság törvénye Magyarhonban*. I. k. Magyar Királyi Egyetem. Buda, 1845.

HERCZEGH MIHÁLY: *Magyar örökösödési eljárás*. Franklin. Budapest, 1895.

HERGER CSABÁNÉ: A nőtartás a Magánjogi Törvénykönyvben (1928) a 19. századi előzmények tükrében. *JURA* 2011/2. 70-83.

HERGER CSABÁNÉ: Adalékok az özvegyi jog történetéhez. Az özvegyi jog gyakorlata 1848 után Baranya vármegyében. *Jogtörténeti Szemle* 2016/2. 32-39.

H. [HOLITSCHER SZIGFRID]: Magánjogi gyakorlat. (Második cikk). *Királyi Közjegyzők Közlönye* 1910/4. 113-133.

HOMOKI-NAGY MÁRIA: Női különjogok érvényesülése a szentesi úriszék joggyakorlatában (1836-1846). In: Tóth Károly (szerk.): *Emlékkönyv dr. Szilbereky Jenő egyetemi tanár oktatói működésének 30. és születésének 70. évfordulójára*. [SZTE-ÁJTK]. Szeged, 1987. 87-94.

HOMOKI-NAGY MÁRIA: Gondolatok a parasztpolgár tulajdon- és birtokviszonyairól a 18-19. században Szentesen. In: Tóth Károly (szerk.): *Emlékkönyv dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*. [SZTE-ÁJTK]. Szeged, 1996. 101-114.

HOMOKI-NAGY MÁRIA: A magyar magánjogi kodifikáció első lépései. In: Tóth Károly (szerk.): *Emlékkönyv Dr. Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára*. [SZTE-ÁJTK]. Szeged, 1998. 149-160. HOMOKI-NAGY MÁRIA: A törvényes öröklés jogi szabályozása Magyarországon 1861-ig. In: Tóth Károly (szerk.): *Tanulmányok dr. Bérczi Imre egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*. [SZTE-ÁJTK]. Szeged, 2000. 211-230.

HOMOKI-NAGY MÁRIA: Geschichte der zivilrechtlichen Kodifikation. In: Gábor Máthé (szerk.): *Die Entwicklung der Verfassung und des Rechts in Ungarn*. Dialóg Campus Verlag. Budapest, 2017. 451-500.

HOMOKI-NAGY MÁRIA: „Az általam megkért hiteles tanúk előtt következő végső rendelkezésemet tészem...” *Jobbágy-paraszток végrendeletei Szentes mezővárosában*. Pécsi Tudományegyetem. Szekszárd, 2018.

JANCSÓ GYÖRGY: *A magyar özvegyi jog*. Márkus Samu Könyvnyomdája. Budapest, 1894. JANCSÓ GYÖRGY: *A magyar házassági és házastársi öröklési jog*. Politzer. Budapest, 1901.

LANDI BALÁZS: A Ptk. „gazdag” és a Ptké. „szegény özvegye”. In: Boóc Ádám et. al. (szerk.): *70 Studia in Honorem Ferenc Fábián*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest, 2019. 297-307.

MAKÁCS ADRIENN: *A kötelesrészre való jogosultság, a kitagadás elméleti és gyakorlati problémái*. PhD értekezés. Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2023.

MENYHÁRTH GÁSPÁR: Élő jog-e a jobbágyok öröklését szabályozó 1840: VIII. tc.? *Királyi Közjegyzők Közlönye* 1934/10. 362-369.

NAGY SZABOLCS: Az özvegyi jog tartalmának magyarországi változásai a 19. század második felétől. In: Kis József et al. (szerk.): *Földügyi és hagyatéki szabályozás. Társadalmi gyakorlat Magyarországon a 16-20. században*. Magyar Kormánytisztviselői Kar – Magyar Nemzeti Levéltár. Budapest, 2023. 341-355.

ÖKRÖSS BÁLINT: *Magyar polgári magánjog az 1848-dik évi törvényhozás és az országbírói tanácskozmány módosításai nyomán kézikönyvül*. Heckenast Gusztáv. Pest, 1861.

ÖTÖMÖSY ZOLTÁN: Az özvegy érdemtelensége. *Jogtudományi Közlöny* 1922/9. 68-69.

PERES ZSUZSANNA: Az özvegyek jogai a koraújkori Magyar Királyságban. In: Nagy Gábor et al. (szerk.): *Társadalom és jog a közép- és kora újkori Magyarországon*. Miskolci Egyetemi Kiadó. Miskolc, 2021. 101-110.

SÁNDORFALVI PAP ISTVÁN: Törvényes öröklési jog. In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar magánjog*. VI. k. Grill. Budapest, 1939.

STIPTA ISTVÁN: A jelenkori jogtörténet-tudomány (Értelmezési kísérlet). *Jogtörténeti Szemle* 2016/3. 36-40.

SZÁSZY SCHWARZ GUSZTÁV: *Újabb magánjogi fejtegetések*. Politzer. Budapest, 1901.

SZEIBERT ORSOLYA: A volt házastárs tartása és az özvegyi jog. A túlélő házastárs öröklési jogi jogállása – változások az özvegyi jog tartási rendeltetésében. *Közjegyzők Közlönye* 2015/5. 33-49.

SZLADITS KÁROLY: Özvegyi jog és nőtartás. *Jogtudományi Közlöny* 1908/1. 5-6.

VISEGRÁDI ÁGNES: A házastárs öröklési jogi helyzete az új polgári törvénykönyvben. *Közjegyzők Közlönye*. 2015/3. 59-69.

WEISS EMÍLIA: A Ptk. öröklési jogi munkacsoport 2000. június 19-i és július 3-i üléséről. *Polgári Jogi Kodifikáció* 2000/2. 4-13.

WEISS EMÍLIA: *A túlélő házastárs öröklési jogi jogállása történeti kialakulásában és fejlődési tendenciáiban*. Akadémia Kiadó. Budapest, 1984.

ZLINSZKY IMRE: *A magyar magánjog mai érvényében*. Franklin. Budapest, 1899.

ZLINSZKY IMRE: *A magyar örökösödési jog és az európai jogfejlődés*. Athenaeum. Budapest, 1877.

ZSÖGÖD BENŐ: Törvénytervezet a törvényes örökösödésről (Második Közlemény). *Magyar Igazságügy* 1885/24/5. 318-336.

III. Jogforrások és egyéb források

1877. évi XX. törvénycikk a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről

1894. évi XVI. törvénycikk az örökösödési eljárásról

1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról

A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag (Tervezet bírálati anyaga). VIII. k. Grill. Budapest, 1906.

A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. IX. k. Grill. Budapest, 1906.

Az 1910. június hó 21-ére kihirdetett országgyűlés képviselőházának irományai (KI). XXXI. k. Pesti Könyvnyomda. Budapest, 1914.

Curia 4910/1900. sz. *Ügyvédek Lapja (Jogesetek)* 1901/2. 1-2.

Curia 5282/1910. sz. In: GOTTL ÁGOST (szerk.): *Magánjogi Döntvénytár*. V. k. Franklin. Budapest, 1912.

Curia 7259/1904. sz. *Királyi Közjegyzők Közlönye* 1905/9. 280-281.

Curia 8410/1890 sz. *Ügyvédek Lapja (Jogesetek)* 1891/37. 1.

IV. számú polgári elvi döntés, 1954.

TELESZKY ISTVÁN: *Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Öröklési jog.* Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda. Budapest, 1882.